

Structuri sintactico-pragmatice incidente.

Teorie și aplicații.

Lector dr. Monica Timofte

§1. Teoretizarea incidenței ca fenomen lingvistic complex, ce caracterizează orice limbă istorică, a avut ca punct de plecare în știința gramaticii încercarea de a da o interpretare funcțională adecvată **unităților incidente**. Particularitățile semantice și de construcție identificate în legătură cu unitățile incidente au dus, într-o etapă ulterioară, la aprofundarea cercetării acestor structuri lingvistice și din perspectivă relațională. În stadiul actual al cercetării, în legătură cu acest tipar general de întrebuințare a limbii, teoria gramaticală românească – în strânsă legătură și cu ideile exprimate în lingvistica universală – ia în mod constant în discuție o serie de trăsături considerate a fi definitorii: existența a două planuri sintactice dotate cu intenții diferite de comunicare (comunicarea propriu-zisă vs. planul comentariilor/al interpretării), predominarea subiectivității/dimensiunii stilistice în cazul planului incident/al comentariilor, incapacitatea raportului amintit de a genera funcții sintactice etc.

Avînd în vedere, pe de o parte, că rezultatele investigațiilor anterioare, acceptate/acceptabile în principiu, ar putea fi dezvoltate atît în sensul ameliorării inconsecvențelor și contradicțiilor nesoluționate încă – și care sînt inerente oricărui stadiu de cercetare –, dar și prin completări ale descrierii lingvistice, de natură să lărgescă perspectiva asupra obiectului studiat, iar, pe de altă parte, avînd în vedere că la o interpretare exhaustivă și necontradictorie (și) a acestor structuri lingvistice complexe nu se poate ajunge în nici una dintre etapele succesive de actualizare a teoriei limbii, în legătură cu *unitățile incidente* vom lua în discuție numai două aspecte la care încercăm să aducem ameliorări în sensul menționat mai sus. Mai exact, dintre unitățile sintactice eterogene prin care se concretizează/se poate concretiza planul incident (propoziția, partea de propoziție, fraza, substitutul de propoziție/frază, unități «particulare»/sintagma/îmbinarea vocativă incidentă), ne vom opri în rîndurile de mai jos la două unități pe care le vom trata împreună: *substitutul sintactic incident* și *unitățile incidente «particulare»* – numite și *sintagme/îmbinări vocative incidente*.

Discuția *teoretică* antrenată de sintagma terminologică **substitut sintactic** are în vedere *structuri lingvistice* existente în orice limbă istorică, structuri ce cunosc, după aprecierea specialiștilor, trei posibilități de concretizare la nivel morfologic:

- vocativul «numelor»: *băiete, copile, fato, Maria!* etc. (*Maria, vino cu noi!*);
- interjecții propriu-zise sintetice sau perifrastice de tipul *ah, ei, vai de mine și de mine* etc. (*Vai, am întârziat; Ah, ce cald e afară!*);
- adverbe – sintetice sau perifrastice – de afirmație și de negație (*da, ba, ba da, ba bine că nu* etc.) și adverbe modalizatoare incidente (*firește, poate, cu siguranță* etc.) neurmărite de conjuncția *că* (*Ba da, am auzit ce-ai spus; Firește, va lua singur hotărârea*).

Aceste unități morfologice, din contexte de tipul celor amintite, cunosc în gramatica limbii române de tip clasic *două posibilități de interpretare sintactică*: fie sînt văzute ca *subtipuri ale unor unități sintactice*¹ deja teoretizate și individualizate terminologic diferit de la un specialist la altul – *propoziție* (monomembră², neanalizabilă³), *enunț* (nonpropozițional⁴, sintetic⁵) –, fie sînt considerate a reprezenta o *unitate sintactică nouă*, de sine stătătoare, alături de cele admise/admisibile (parte de propoziție, propoziție, frază, text), și anume *substitutul de propoziție/frază/text*⁶.

Notă. Termenul *substitut* este întrebuințat habitual în gramatica românească de tip clasic mai ales cu accepția de *înlocuitor la nivel morfologic*, adică înlocuitor, în context, al unor părți de vorbire noționale: pronumele de toate felurile (*el, aceia, al nostru* etc.), numeralele întrebuințate pronominal (*cinci, al treilea, amîndoi* etc.), adverbele pronominale (*atunci, unde, cîndva*, etc.) și interjecțiile onomatopice (*bîzz, zbîrr, ham* etc.). În lucrările mai ales de dată recentă, termenul *substitut* este întrebuințat nu numai cu referire la nivelul morfologic, ci și cu accepția de *înlocuitor la nivel sintactic*, adică înlocuitor, în context, al unor unități sintactice: «pro-verbe» (*asta face, asta se întîmplă*), adverbe (*da, ba, ba da* etc.), interjecții propriu-zise (*ah, oh, vai* etc.)

¹ Pentru clasa interjecțiilor se întrebuințează și sintagmele *cuvinte-propoziție/cuvinte-frază* - cf. Ivănescu, *Gram. și log.*, I, p. 262 –, sintagme ce nu au în vedere perspectiva sintactică de cercetare.

² N. Drăganu, *Elemente de sintaxă a limbii române*, Imprimeria Națională, București, 1945, p. 36-39, [Drăganu, *Elemente*]; ȘSC, p. 86-87.

³ GA, ed. a II-a, vol. al II-lea, p. 64-65; Avram, *Gram.*, p. 316-317.

⁴ Iordan-Robu, *LRC*, p. 558-561.

⁵ Irimia, *Gram.*, p. 355-357.

⁶ Teoretizarea substitutului de propoziție sau de frază ca unitate sintactică este inițiată de Dimitriu, *Trat.*, II, p. 1066-1089 și preluată de mai multe lucrări de gramatică, inclusiv cu referire la *text* – cf. Tamba-Dănilă, *Vechi și nou*, p. 36-37.

care, prin excelență, țin locul comunicării făcute printr-o propoziție sau frază. Vom întrebuința, de aceea, în demersul teoretic, mai ales sintagma *substitut sintactic* cu referire la cele trei realizări morfologice ale substitutului de propoziție/frază («numele» în vocativ, adverbele, interjecțiile – vezi *supra*).

Astfel, o dată cu inițierea⁷ teoretizării *substitutului de propoziție/frază*, se apreciază că acesta – identificabil mai ales la nivelul limbajului popular și familiar, iar de aici cu extensiuni în literatura artistică – se caracterizează *semantic* prin capacitatea de a ține locul, în context, comunicării făcute printr-o propoziție sau frază, iar din punct de vedere *formal*, prin indivizibilitate la nivel sintactic (de unde rezultă și afuncționalitatea acestei unități) și imposibilitate de a fi dezvoltat într-o propoziție sau într-o frază. Descrierea celor trei posibilități de concretizare morfologică a substitutului sintactic («nume» în vocativ, interjecții, adverbe – vezi *supra*) este însoțită, de asemenea, de comentarii în legătură cu neconvenabilitatea încadrării mecanice a acestora la noua unitate sintactică, fapt subliniat și prin mențiunea restrictivă privind ocurența contextuală a substitutelor sintactice – care ar trebui să fie „SINGURE (adică neînsoțite de «substitute» concretizate în alte adverbe, în interjecții sau vocative [...]) și NEDETERMINATE, când «comunicarea» apare în *regulă generală* „tradusă” pentru interlocutor (printr-o propoziție sau frază) fie *după* «substitut», fie *înaintea* acestuia.”⁸ Din felul în care este detaliată descrierea substitutului de propoziție/frază mai departe, în aceeași lucrare, credem că precizările citate mai sus nu trebuie văzute ca niște condiții ce exclud posibilitatea oricărui alt tip de ocurență contextuală a unității în discuție, ci mai degrabă acestea semnaleză existența unor **realizări «particulare»⁹ ale substitutului**, adică abateri de la norma instituită prin definiție. Abaterile de la teoria lingvistică vizează, așadar, două tipuri de situații:

- ❖ succesiunea a două sau mai multe substitute sintactice (indiferent de concretizarea lor morfologică), care (poate) duce la identificarea funcției de apozitie la această unitate definită ca afuncțională (*Tu, copile, cum te cheamă?*; *Ei, stăpîne, iaca, chiar azi mi s-au împlinit anii de slujbă* – I. Creangă, *apud* Dimitriu, *Trat.*, II, p. 1087);

⁷ Dimitriu, *Trat.*, II, p. 1066-1089.

⁸ Dimitriu, *Trat.*, II, p. 1081-1083.

⁹ În legătură cu vocativul «numelui» însoțit de determinări atributive, se precizează: „*pînă la găsirea unei soluții convenabile*, vom considera că sintagmele de felul *Dragă băiete!* sînt **substitute de propoziții/fraze particulare**, care se opun **substitutelor de propoziții/fraze autentice** sau pur și simplu *substitute de propoziții/fraze*, acestea din urmă fiind constituite (în situația avută în vedere) numai din vocativul numelui (*Băiete!*, de exemplu).” (Dimitriu, *Trat.*, II, p. 1074).

❖ antrenarea substitutului sintactic, prin raportul de subordonare, într-o îmbinare de cuvinte, în calitate de termen regent/determinat al unui atribut/unei apoziții¹⁰ – situație ce ar duce la identificarea unor subunități-părți de propoziție în cadrul respectivei îmbinări de cuvinte (cf. *stimați* [= atribut] *colegi*; *Tu, Maria* [= apoziție], *pe unde e drumul?*) și deci s-ar opune caracterizării substitutului ca unitate indivizibilă funcțional/sintactic.

Semnarea acestor două situații de «nepotrivire» între limbă și teoria limbii a determinat dezvoltarea unei noi etape a teoriei lingvistice în discuție: lucrări ulterioare de gramatică, care preiau terminologic și conceptual, în descrierea sistemului sintactic al limbii române, unitatea sintactică numită *substitut*, avansează ideea că dintre cele trei părți de vorbire prin care se exprimă în mod curent acesta, numai vocativul «numelor», atunci când primește determinări atributive¹¹ sau atributive și apozitive¹², formează o unitate sintactică nouă, numită *sintagmă*¹³ (*Iubite cititorule, dragul mamei, domnule Ionescu* etc. – p. 31) sau *îmbinare vocativă incidentă*¹⁴ (în contexte de tipul: *Fată cu cercei, spune-ne o poveste* – p. 47; *Mihai, prietene, cel ce ne-ai ajutat de atâtea ori, ajută-ne și acum* – p. 55 etc.).

Pe lângă actualizările teoretice referitoare la **tipul** diferit de **unitate sintactică** la care trimit aceste structuri lingvistice, opiniile din literatura de specialitate sînt împărțite și în privința aprecierii felului în care modalitățile variate de integrare în context afectează/pot afecta **calitatea de incidente** a acestor unități **la nivel sintactic**. Adică, pe de o parte, *numele în vocativ* sînt apreciate congruent ca fiind *ocurente numai în plan incident*, indiferent de tipul de unitate sintactică la care sînt încadrate în teoria limbii (*substitut sintactic, sintagmă/îmbinare vocativă incidentă*), adică indiferent de faptul că sînt însoțite de determinări atributive/apozitive sau nu:

„Astăzi chiar de m-aș întoarce

A-nțelege n-o mai pot...

Unde ești, **copilărie**,

Cu pădurea ta cu tot?”

(M. Eminescu, *O, rămîi*, în *Poezii*, p. 58)

¹⁰ Menționăm că în lucrarea în discuție se consideră că funcția de apoziție este generată de raportul de subordonare.

¹¹ Nagy, *Sint.* p. 29-31.

¹² Tamba Dănilă, *Vechi și nou*, p. 37-63.

¹³ Nagy, *op. cit.*

¹⁴ Tamba Dănilă, *op. cit.*

„Dar destul, **iubită muză**, stăi să te mai odihnești,
Că puterea-ți este slabă, și cam lesne ostenești.”

(Gr. Alexandrescu, *Epistolă*, în *Poezii. Proză*, p. 95)

„**Tu, regină a sufletelor** – nu ești curată ca izvorul?”

(M. Eminescu, *Proză*, p. 94)

Pe de altă parte, adverbele/perifrazele adverbiale modalizatoare de tipul *poate, firește, fără îndoială, cu siguranță* etc. și interjecția *zău* sînt interpretate diferit, în funcție de prezența/absența conjuncției subordonatoare *că*. Mai exact, cînd sînt urmate de conjuncția subordonatoare *că* în poziție inițială și mediană se apreciază că nu mai sînt substitute sintactice, ci predicate ale unor propoziții monomembre, situație în care:

- gramaticile curente apreciază că aceste unități încetează să mai reprezinte planul *sintactic incident* (*modus*-ul este atras în *dictum*):

„**Desigur** [= substitut adverbial incident], eram un om puternic, care știa să-și apere ce avea mai de preț”

(M. Preda, II, *Cel mai iubit*, p. 166)

„**Pesemne** [= predicat adverbial în propoziție monomembră NEINCIDENTĂ] că deschisese ochii și, rămînînd nemișcată, se uitase la mine cine știe cît”

(M. Preda, III, *Cel mai iubit*, p. 105)

- gramatica «mai nouă», apreciază că aceste unități își păstrează calitatea de *incidente* la nivel *sintactic* (*modus*-ul semantic nu este asimilat de *dictum*):

„ - ...**Firește** [= substitut adverbial incident], în carte, lucrurile nu sînt povestite întocmai”

(M. Eliade, *Nuntă în cer*, p. 183)

„Sau **poate că** [= predicat adverbial în propoziție monomembră INCIDENTĂ] *nici n-o fi* *ăsta profesorul?...?*”

(L. Rebreanu, *Ciuleandra*, p. 196)

Notă. În literatura românească de specialitate, *incidenței* i se recunoaște rolul de *modalizator*¹⁵, conceput semantic. *Modalizarea*, ca fapt de gândire – concretizată prin fapte de expresie – este caracterizată prin operații ce se numesc *modalități* și care reprezintă atitudinea subiectului vorbitor față de «conținutul» comunicării, fiind actualizate în plan discursiv prin *modalizatori*¹⁶. *Modalizatorii* sînt definiți ca „totalitatea cuvintelor și a construcțiilor care introduc semnificații de modalitate”, putînd fi incluse aici mărci gramaticale, mărci lexico-gramaticale (verbe modale) și mărci exclusiv lexicale, fie de tip derivativ, fie de tip lexematic și frazeologic (adverbe și locuțiuni adverbiale propoziționale, verbe de atitudine propozițională)¹⁷. Se apreciază că modalizatorii (integrați tuturor nivelurilor limbii) sînt reprezentați la nivel sintactic mai ales de unități sintactice/«particulare» aparținînd planului incident și influențînd în moduri diferite comunicarea și interpretarea ei. Distincția prezentă în logică, încă din Antichitate, între *modus*-ul judecății modale¹⁸ și *dictum*¹⁹, este preluată și de lingvistica «mai veche» și «mai nouă», care operează în mod curent cu termeni ca *dictum* – în legătură cu unitățile prin care se transmite o informație reprezentativă – și *modus* – în legătură cu atitudinea subiectului vorbitor față de această informație.

Ne propunem în continuare să evaluăm critic aprecierile privind rolul contextului în determinarea tipului de unitate sintactică și a calității acesteia de a reprezenta *modus*-ul la nivel *sintactic*.

Cu referire la vocativul numelor, ocurent întotdeauna în plan incident, credem că dezideratul interpretării sintactice fără rest și necontradictorii a oricărui segment de limbă impune

¹⁵ Paula Gherasim, *Semiotica modalităților*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 1997, p. 47, [= Gherasim, *Semiotica*].

¹⁶ *DLL*, s. v. *modalisateur, modalisation*; Gherasim, *Semiotica*, p. 9; *ELR*, s. v. *modalizator*.

¹⁷ *DSL*, s. v. *modalizator*.

¹⁸ *Judecată modală vs. judecată nemodală*, la Aristotel, *Organon*, vol. I, *Categoriile. Despre interpretare. Analitica primară*, Ediție de Mircea Florian, Editura IRI, București, 1997, p. 183 sqq.

¹⁹ Această distincție apare, cu o altă terminologie – *dictum* (= *modus*) vs. *factum* (= *dictum*) – și la Emile Benveniste, în *La philosophie analytique et langage. Problèmes de linguistique générale*, I, Gallimard, Paris, 1993, după Gherasim, *Semiotica*, p. 24.

recunoașterea unui statut distinct pentru acesta, ca unitate sintactică aparte: **substitut sintactic**. Admitem în același timp că *substitutul sintactic* poate primi *funcția de apozitie fără* ca acest fapt să intre în *contradicție cu definirea* acestuia ca unitate indivizibilă funcțional (și fără afectarea tipului de unitate sintactică: schimbarea substitutului în parte de propoziție²⁰), întrucât funcția de apozitie²¹ este o consecință a raportului sintactic dintre substitut și contextul de care este izolat formal, și nu rezultatul raporturilor stabilite la nivelul/în limitele substitutului sintactic. Credem, totuși, că dintre cele trei tipuri de realizări morfologice ale substitutului sintactic, *numai vocativul «numelor»* poate primi *funcția de apozitie* (de grade diferite), nu și substitutul interjecțional și cel adverbial. *Restricția funcțională* enunțată de noi este *motivată de tipul de informație* transmisă prin părțile de vorbire în discuție: «traducerea» antecedentului presupune unități cu *informație semantică*, prezentă numai la vocativul «numelor».

În privința posibilității – nu reduce ca frecvență – ca *substitutul sintactic* să se integreze într-o îmbinare de cuvinte în calitate de *termen determinat*, «*nepotrivirea*» dintre limbă și teoria limbii (cf. caracterizarea substitutului ca indivizibil și afuncțional, urmare a inexistenței nici unui raport sintactic la nivelul lui) este o observație ce *impune ameliorări ale teoriei lingvistice* în atenție. Apreciind necesitatea găsirii unei soluții în privința determinărilor atributive²² ale substitutului-«nume» în vocativ, ne întrebăm totuși în ce măsură este necesară teoretizarea unei noi unități sintactice (*sintagmă, îmbinare vocativă incidentă*) care să vizeze această situație în mod special. Altfel spus, ne întrebăm în ce măsură este necesară descrierea planului incident ca fiind concretizat și prin unități «*particulare*»/sintagmă/îmbinare vocativă incidentă. Ne prevalăm, de aceea, în avansarea unei soluții alternative, de o analogie: la unitatea sintactică numită *propoziție* și definită pe baza raportului de inerență nu se încadrează toate structurile calificate în mod obișnuit drept propoziții: cele în care subiectul este inexistent (*Se înserează; Fulgeră* etc.). Se operează, totuși, în acest caz, o clasificare a propozițiilor – în propoziții bimembre și monomembre²³ –, adică teoria lingvistică este actualizată astfel încât în raport cu «realitatea» investigată să se apropie mai mult de cerințele de noncontradicție și exhaustivitate.

²⁰ Admitem distinctibilitatea conceptelor *parte de propoziție – funcție sintactică*, întrucât funcțiile sintactice cunosc, în principiu, realizări la niveluri ierarhice diferite.

²¹ În opinia noastră, funcția de apozitie este generată de raportul apozitiv.

²² Considerând că determinările apozitive ale «numelui» în vocativ (posibile și la substitutul interjecțional și la cel adverbial) nu sînt nici contradictorii cu definirea substitutului, și nici de natură să modifice tipul de unitate sintactică (v. *supra*), comentariile noastre au în atenție numai determinările atributive pe care le poate primi substitutul-«nume» în vocativ.

²³ Dimitriu, *Trat.*, II, p. 953-983.

În același fel, metoda inductivă de cercetare credem că justifică o *redefinire formală a substitutului sintactic*, în sensul admiterii posibilității ca acesta să fie și *divizibil funcțional*. Acceptînd aceasta, urmează că substitutul se pretează unei *clasificări după structură* ce poate fi urmărită în stînsă legătură și cu tipurile de îmbinări de cuvinte.

Notă. În literatura de specialitate²⁴, *îmbinările de cuvinte* sînt împărțite, după comportamentul elementelor constitutive, în:

- *îmbinări libere* – la care termenii sînt analizabili fiecare în parte și principial comutabili (*Vioara/pianul cîntă/se strică* etc.);
- *îmbinări stabile* – la care termenii sînt neanalizabili fiecare în parte și necomutabili (*ciuboțica-cucului, Doamne-ferește, bate cîmpii* etc.);
- *îmbinări cu determinare obligatorie*, reprezentînd o treaptă intermediară între îmbinările libere și cele stabile, la care elementele constitutive, principial comutabile, permit două analize: una – termen cu termen, alta – globală (*Facultatea de Litere/Matematică* etc., *bun/rău la suflet/inimă* etc.).

Astfel, în opinia noastră, substitutul sintactic este clasificabil după structură, indiferent de posibilitatea de ocurență în plan incident, în:

α) *substitut sintetic* – reprezentat de *părți de vorbire sintetice* (*fato, da, ei* etc.):

„– Ba nu fi așa de darnic, **stăpîne**. Mai bine cruță-ți capul, că poate ți-a mai trebui.”

(I. Creangă, *Povestea lui Stan Pășitul*,
în *Povești, amintiri, povestiri*, p. 75)

„– **Na!** Așa trebuie să pățească cine calcă jurmîntul!”

(I. Creangă, *Povestea lui Harap-Alb*,
în *Povești, amintiri, povestiri*, p. 128)

„**Desigur**, primăvara mi-a țîșnit din tîmple.”

(N. Stănescu, *Cîntec de primăvară*,
în *Colindă de inimă*, p. 16)

²⁴ Dimitriu, *Trat.*, I, p. 46-51.

β) substitut **perifrastic** – reprezentat de părți de vorbire perifrastice/îmbinări stabile (Doamne-fereste, ba bine că nu, ba da etc.):

Părerii de rău, de ce îmi țineți calea?

„– **Vai de mine și de mine**, Harap Alb, zise Sfînta Duminică, parcă nu te-aș fi crezut așa de slab de înger [...]”

(I. Creangă, *Povestea lui Harap-Alb*,
în *Povești, amintiri, povestiri*, p. 100)

„– **Ba bine că nu!** zise Ivan, făcînd stînga-mprejur [...]”

(I. Creangă, *Ivan Turbincă*,
în *Povești, amintiri, povestiri*, p. 144)

γ) substitut **analitic**²⁵ – reprezentat de îmbinările libere și de cele cu determinare obligatorie²⁶ (stimați colegi, dragă mamă, scumpă soră etc.):

„Mi-a mai rămas și-un ram de tei.

Îl vrei, **stăpîna mea**, îl vrei.”

(N. Stănescu, *Amfion, Constructorul*,
în *Colindă de inimă*, p. 14)

„Și deodată, ah, **vai mie!**

am început să o miros,

la mii, de mii, de mii, de mile,

chipul ei drag era frumos.”

(N. Stănescu, *Madrigal*, în *Colindă de inimă*, p. 134)

²⁵ Nu interesează flexiunea analitică aici.

²⁶ Avem în vedere aici, fără a face comentarii în lucrarea de față, și posibilitatea ca în îmbinările de cuvinte de tipul *dragă mamă, dragă tată, stimați oaspeți, onorată instanță etc.*, determinările atributive ale «numelor» în vocativ să fie obligatorii (Tamba Dănilă, *Vechi și nou*, p. 40-42).

Aceste trei tipuri structurale au un *comportament semantico-funcțional diferențiat* (unic sau nu), după cum substitutul este format:

- dintr-un singur cuvânt morfosintactic²⁷ sintetic/ perifrastic reprezentând *nucleul/baza substitutului* (cf. substitutul sintetic și cel perifrastic): *ba da, fato, fără îndoială* etc.;
- din două sau mai multe cuvinte morfosintactice sintetice/perifrastice, dintre care unul este *nucleul/baza substitutului*, iar celălalt/celelalte reprezintă *periferia/ masa substitutului* (cf. substitutul analitic): *stimată doamnă, dragă mamă, scumpă soră* etc.

Sintetizînd, opinia noastră în legătură cu definirea substitutului ca unitate sintactică²⁸ este că actuala teorie lingvistică necesită o ameliorare a contradicției rezultînd din «nepotrivirea» structurilor lingvistice în discuție cu descrierea lor formală; între augumentarea numărului de unități sintactice (cf. *sintagmă, îmbinare vocativă incidentă*), diferențiate numai prin detalii de formă, și menținerea inventarului de cinci unități sintactice (parte de propoziție, propoziție, frază, text, substitut sintactic) prin actualizarea teoriei lingvistice existente la limbă, alegem soluția a doua, considerînd în acest sens pertinentă și analogia cu o altă unitate sintactică: propoziția. În ceea ce privește *substitutul sintactic*, ameliorarea descrierii formale pe care o propunem constă în admiterea că această unitate, care nu poate fi dezvoltată într-o propoziție sau frază, *poate fi, totuși, funcțională și divizibilă la nivel sintactic*. Această din urmă trăsătură formală permite o *clasificare a substitutului, după structură, în: substitut sintetic (copile, firește, oh etc.), substitut perifrastic (de bună seamă, Doamne ferește etc.) și substitut analitic (fată harnică, onorată audiență etc.)*. În stadiul actual al cercetării, credem că diferențelor formale dintre cele trei tipuri structurale de substitut nu le corespund diferențe semantice de natură să modifice caracterizarea unității în atenție și din punct de vedere conținutistic.

În ceea ce privește celelalte tipuri de concretizare morfologică a substitutului sintactic: adverbele (sintetice sau perifrastice) modalizatoare și interjecțiile propriu-zise sintetice sau perifrastice (vezi *supra*), polemica din literatura de specialitate referitoare la posibilitatea acestora de a reprezenta, la nivel *sintactic*, planul *incident* este în legătură cu aprecierea funcționalității lor (și implicit a tipului de unitate sintactică).

²⁷ Dimitriu, *Trat.*, II, p. 858 sqq.

²⁸ Cf. Monica Timofte, *Substitutul sintactic – observații (I)*, în *Analele Universității “Ștefan cel Mare”, Suceava* (în curs de apariție).

Aspectele pe care le vom comenta aici – lăsînd la o parte prezentarea difereritelor interpretări sintactice în diacronie – vizează două tipuri de ocurență contextuală a adverbilor modalizatoare (la fel cu care se comportă uneori și interjecția *zău*):

- în situațiile în care acestea sînt izolate prin pauză și intonație de celelalte unități din contextul comunicativ, izolare marcată grafic prin diferite semne de punctuație, opiniile specialiștilor converg (în afara discuțiilor referitoare la tipul de unitate sintactică) în sensul recunoașterii capacității acestora de a reprezenta *incidența* la nivel *sintactic*;
- situația opusă, cînd aceste adverbe modalizatoare (și interjecția *zău*) sînt urmate de conjuncția *că*, primește în gramatici două interpretări din punctul de vedere al posibilității acestora de a concretiza planul incident:

- predicate adverbiale în propoziții monomembre *neincidente*;
- predicate adverbiale în propoziții monomembre *incidente* «legate» la dreapta.

Notă. După felul particular de relaționare cu contextul, propozițiile incidente sînt descrise în gramatica «mai nouă»²⁹ în felul arătat mai jos.

- Propoziții incidente «**nelegate**», adică în a căror structură, la extremități, nu există nici un jonctiv coordonator sau subordonator în frază („*Un domn, pe care abia îl recunoscui (era medicul din cartier), stătea lîngă mine*” – M. Preda, *Cel mai iubit*, II, p. 428);

- Propoziții incidente «**legate la stînga**» (propoziții principale, secundare și intermediare mixte): adică propoziții precedate de un conectiv coordonator sau subordonator, «legate», tot în plan incident, de o propoziție neexprimată în structura de suprafață/actuală și față de care, în structura de adîncime/inițială aveau aceeași importanță (două propoziții principale) sau importanță diferită (principală/regentă – secundară/subordonată), fiind deci rezultatul anacolutului generalizat constînd în «sărirea» peste o parte a comunicării considerată în plus³⁰, conectorul coordonator sau subordonator rămînînd astfel *suspendat* în noua structură, iar propoziția incidentă cu aspect de secundară/subordonată *nu* mai îndeplinește o *funcție sintactică* („*Dom’șef, șoptise și el (deci nu strigase ca un animal prins în capcană) [...]*” – M. Preda,

²⁹ Pentru descrierea de mai jos, vezi Dimitriu, *Trat.*, II, p. 1230-1232.

³⁰ Pentru conceptul *anacolut*, vezi *infra*.

Cel mai iubit, II, p. 209; „*Unghia, ca să știți, e o apărătoare pentru om*” – F. Neagu, *Îngerul a strigat*, p. 149);

- Propoziții incidente «**legate la dreapta**» (propoziții principale): la aceste propoziții despre care se spune că sînt, de asemenea, *numai aparent relaționate* cu contextul, jonctivul subordonator apare la sfîrșit; mai exact, se apreciază că actuala principală incidentă a fost, în structura de adîncime/inițială regenta unei propoziții secundare care, avînd un sens general, deci dispensabil, nu se mai exprimă în structura de suprafață/structura actuală; jonctivul subordonator rămîne astfel suspendat în noua structură la sfîrșitul propoziției principale care nu mai cumulează, deci, și calitatea de regentă în structura de suprafață („**Credeam că** [așa stau lucrurile/așa este] *nici o emoție și nici un ridicul nu mă mai poate impresiona*” – M. Eliade, *Maitreyi*, p. 158).

Interpretările sintactice diferite propuse (și) pentru adverbele modalizatoare sînt în legătură cu *semantica incidenței* – sau cu ceea ce literatura de specialitate numește „*neconcordanța*” dintre *semantică* și *sintaxă*. Mai exact, unitățile integrate planului *sintactic* incident corespund invariabil – în viziunea unor sintacticieni³¹ – *modus-ului semantic*; în alte lucrări³², unitățile incidente sînt văzute ca reprezentînd deopotrivă *modus-ul* și *dictum-ul* semantic; iar alte lucrări³³ par a eluda o reprezentare dihotomică explicită, pe axa *dictum-modus*, semnalînd în legătură cu unitățile în discuție obiectul referinței lor: atitudinea subiectului vorbitor, afectivitate, comentariu, completare, lămurire, informație în plus, precizare etc.

Sintetizînd, s-ar putea spune că planul incident concretizat prin unități sintactice/«particulare» este identificat după două criterii:

- criteriul semantic;
- criteriul alterității instanței de comunicare.

Apreciînd, în concordanță cu opinia unanimă din gramaticile românești, că trăsătura definitorie a raportului de incidență, ce condiționează însăși existența acestuia, este reprezentată de conținutul raportual constînd în intențiile diferite de comunicare ale planurilor sintactice

³¹ Vezi Dimitriu, *Trat.*, II, p. 1228-1229; Diaconescu, *Sint.*, p. 380; Merlan, *Sint.*, p. 265.

³² Cf. Irimia, *Gram.*, p. 520-521; Nagy, *Sint.*, I, p. 130.

³³ Vezi Al. Indrea, *Construcții și cuvinte incidente*, CL, VI, 1961, nr. 2, p. 531-538; GA, ed. a II-a, vol. al II-lea, p. 241-425; I Muțiu, *Construcții incidente și valoarea lor în româna contemporană*, AUT, II, 1964, p. 241-259, [= Muțiu, *Construcții incidente*]; Maria Gabrea, *Construcții incidente. Aspecte morfologico-sintactice și stilistice*, LR, XIV, 1965, nr. 5, p. 533-544 ș. a.

relaționate, urmează în mod logic că identificarea planului incident prin apel la un alt criteriu decât cel semantic (intenția de comunicare a vorbitorului) ar fi posibilă numai după o redefinire, în prealabil, a raportului însuși. Admitem așadar *suficiența* acestui criteriu pentru identificarea unităților din planul incident.

Suficiența aplicabilității criteriului semantic pentru identificarea planului comentariilor este, însă, derutant argumentată în lucrările de specialitate:

- sau prin caracterizarea – susținută cu fapte de limbă – a planului incident deopotrivă ca *modus* și ca *dictum* semantic, ceea ce înseamnă că semantismul nu mai poate funcționa drept criteriu de identificare a planului comentariilor (cf. *Grăbește-te, zice, să nu pierzi trenul; Maria – dinspre ușă – privea pe geam*, unde secvențele incidente *zice* și *dinspre ușă* reprezintă *dictum*-ul semantic, nu exprimă atitudinea subiectului vorbitor);
- sau prin formulări de o ambiguitate accentuată; ne referim la faptul că «informația în plus» ce trimite la atitudinea subiectului vorbitor – izolată de context în codul scris – poate viza și un atribut circumstanțial, de exemplu, ceea ce contrazice, din nou, existența unui plan distinct de comunicare, și anume planul comentariilor (*Uimită, am plecat mai departe*);
- sau prin apel la referința specifică a incidenței, adică la incapacitatea semnelor lingvistice din plan incident de a actualiza funcția referențială (funcție a limbii ce vizează relațiile cuvintelor cu referința lor, cu obiectele denumite); această trăsătură nu numai că nu caracterizează toate structurile lingvistice admise în mod curent ca incidente (de exemplu, *Maria – dinspre ușă – privea pe geam*), ci ar duce și la o interpretare orientată după ontic³⁴ mai degrabă decât după lingvistic, în felul acesta toate substantivele abstracte, de exemplu, fiind susceptibile a reprezenta planul incident: *Impresia aceea mă tulburase*.

Din modul de întrebuințare a criteriului semantic – cel arătat mai sus – rezultă că acesta cunoaște o accepție plurală, generatoare de confuzii în practica analizei gramaticale.

Dacă admitem, totuși, suficiența criteriului semantic la identificarea unităților din planul incident, o facem orientându-ne după cerința de precizie a termenilor de specialitate cu care

³⁴ Confuzia între planul lingvistic și cel extralingvistic este prezentă în gramatica generativă din toate fazele ei, așa cum arată E. Coșeriu, *Sincronie, diacronie și istorie. Problema schimbării lingvistice*, Editura Enciclopedică, București, 1997, [= Coșeriu, *Sincronie*]. Pentru detalii și comentarii privind confuzia amintită, vezi și Frâncu, *Curentele*, p. 74-89.

operăm în demersul analitic – cerință ce privește în cazul de față accepția criteriului semantic. Pentru aceasta pornim, așa cum am amintit (vezi *supra*), de la faptul, admis în toate lucrările ce teoretizează raportul incident, că identitatea *specifică* a acestuia este dată de *semantica incidenței*, adică de *sensul/conținutul raportual* constând în *intențiile diferite de comunicare* (comunicarea propriu-zisă și comentariile) de la nivelul planurilor sintactice. Așadar *prin semantica incidenței/criteriul semantic înțelegem conținut raportual incident (intenția de comentariu)*.

Operînd cu această unică accepție pentru *criteriul semantic/semantica incidenței*, adică înțelegînd prin *semantica incidenței sensul/conținutul raportual*, neconcordanța între gramatical (structuri *sintactice* incidente) și semantic (*modus semantic*) încetează să mai existe. Adică așa cum sensul/conținutul categorial al părților de vorbire nu este echivalent (ci poate doar să corespundă) cu sensul/conținutul cuvintelor considerate din perspectivă morfologică, tot astfel credem că nu trebuie pus semnul echivalenței între *semantica incidenței/conținutul raportual* (= „intenția cu care se comunică/exprimă ceva”) cu *semantica unităților incidente/sensul lexical* al lor (= „ce comunică/exprimă acestea”). Altfel spus, sensul lexical și referința unităților lingvistice nu au relevanță la identificarea planului incident decît dacă acesta (sensul lexical al unităților) este circumscris unui sens raportual specific/ incident (unei intenții de comunicare: comentariul) – vezi exemplele de la 1, 2, 3, unde sensul lexical și referința fiecărei unități incidente sînt diferite de sensul raportual.

Distincția aceasta este relevantă mai ales pentru ceea ce face obiectul special al atenției gramaticii din ultima vreme³⁵ în legătură cu „neconcordanța” semantică-sintaxă. Această neconcordanță este reliefată mai ales în legătură cu structurile lingvistice numite *incidente* «legate la dreapta», structuri ce conțin, așa cum am amintit, cuvinte care prin sensul lor lexical exprimă modalitatea (unele adjective și adverbe ca *posibil, probabil, (de)sigur, necesar* etc., unele verbe precum *a putea, a trebui, a crede, a se părea* etc. și interjecții ca *zău, vai* etc.). La acestea, sensul raportual incident (identificabil în relațiile sintagmatice pe care le contractează) și sensul lexical modal par a coincide – motiv pentru care, mai nou, ele sînt considerate, invariabil

³⁵ Ne referim la propozițiile incidente numite „legate» la dreapta”, pentru care vezi Dimitriu, *Trat.*, II, p. 1230; Nagy, *Sint.*, I, p. 131; Tamba Dănilă, *Vechi și Nou*, p. 113.

(adică indiferent de izolarea formală de context, în poziție mediană³⁶ sau/și de distribuția³⁷ contextuală: poziție inițială-mediană), unități incidente:

- a) *Problema, desigur, e dificilă* → *desigur* = substitut incident
b) *Problema desigur că e dificilă* → *desigur că* = propoziție incidentă legată la dreapta
c) *Desigur că problema e dificilă* → *desigur* = propoziție principală incidentă

Din punctul nostru de vedere, în interpretarea – convenabilă – a contextului a) se produce suprapunerea amintită – la nivelul motivării interpretării – între sensul lexical și cel raportual. *Intenția de comentariu* (care corespunde nivelului abstract al planului incident) reprezintă nivelul abstract, al *conținutului raportual incident niciodată echivalent cu semantica* fiecărei *unități incidente* în parte și în funcție de care (semantica unităților incidente) comentariul este clasificabil în comentariu modalizator/referențial/fatic³⁸ etc. Corespondența dintre aceste două «realități» (sensul lexical și sensul raportual) nu le face indistincte.

La interpretarea din contextele b) și c) s-a ajuns tot prin identificarea sensului lexical cu sensul raportual, fără a se putea vorbi aici, totuși, de o confuzie propriu-zisă între cele două sensuri. Aceasta, deoarece conținutul/sensul raportual incident nu există în acest context. Ne referim aici la condiția *sine qua non* a existenței oricărei «realități» lingvistice, și anume caracterizarea binară, prin formă și conținut. Aceasta înseamnă că pentru a se putea vorbi de existența unui raport incident (care să relaționeze unitățile incidente), sensul raportual incident/semantica incidente trebuie însoțit(ă) obligatoriu de o formă raportuală (o marcă ce trimite la pauza și intonația din codul oral). În absența formei raportuale, interpretarea unității în discuție (adverbul modalizator) ca unitate sintactică incidentă este blocată. Adică intenția de comentariu (comentariu modalizator, aici) nu depășește în această situație nivelul semantic al limbii (*modus*-ul semantic nu devine *modus* gramatical). Prin această din urmă observație nu susținem autonomia funcționării celor două niveluri ale limbii: semantic-sintactic. Dimpotrivă, admitem relația de intercondiționare dintre semantică și sintaxă în sensul că „sintaxa operează cu unități sintactice marcate, în mod necesar, printr-un sens, iar semantica operează cu unități semice a căror semnificație se actualizează numai

³⁶ *Ibidem.*

³⁷ Tamba Dănilă, *Vechi și nou*, p. 104-124.

³⁸ Pentru o taxinomie semantică a unităților incidente, vezi Diaconescu, *Sint.*, p. 391 sqq.

în context, prin angajarea lor în procese combinatorii de natură sintactică”³⁹. Așadar adverbul modalizator din contextele b) și c) se pretează și unei interpretări sintactice: *predicat adverbial în plan neincident*⁴⁰.

Notă: Posibilitatea ca adverbul predicativ *desigur* să funcționeze ca bază a planului incident – cum se susține în contextele b) și c) – este contrazisă de același criteriu ce generează această interpretare: criteriul sensului lexical al unităților relaționate. Adică, chiar admitând ambele structuri ca fiind anacolutice, cu conjuncția subordonatoare suspendată tot în plan incident, ceea ce s-ar obține prin refacerea *structurii inițiale/«complete»* (Desigur¹/ că [aceasta este situația]²/ problema e dificilă³/) ar fi o *repetare* a situației din *structura dată*. Altfel spus, dacă semantica unităților relaționate este criteriul ce impune interpretarea diferită a celor două propoziții din structura dată (apartenența acestora la planuri diferite de comunicare), același lucru este valabil și pentru structura refăcută. Apelul la anacolut în această situație nu ar ameliora contradicția semantic-gramatical, căci oricâte re-reconstituiri ale structurii date/«complete» am opera, propoziția a doua (*aceasta este situația*) nu va corespunde, în nici una dintre acestea, *modus-ului* semantic. Urmarea logică a celor spuse mai sus este și că adverbul modalizator nu mai poate fi considerat predicativ, bază a planului incident.

Rezumînd cele spuse pînă aici, considerăm necesară înlocuirea *modus-ului semantic* (= sens lexical) – în caracterizarea planului sintactic incident – cu *modus-ul gramatical/sintactic* (= sens raportual), prin aceasta înlăturîndu-se confuzia *semantica unităților incidente* (= sens lexical/*modus* semantic) – *semantica incidenței* (= sens raportual/*modus* gramatical)⁴¹.

§2. Considerînd că teoretizarea structurilor lingvistice incidente din perspectivă raportuală reprezintă un cîștig al gramaticii clasice «mai noi» ce nu mai are nevoie de argumentări, vom insista în această parte a lucrării asupra unora dintre observațiile în mod constant întrebuintate în gramatici la caracterizarea **r a p o r t u l u i d e i n c i d e n ț ă**, și anume, raport *de tip special/singular* și raport *sintactic*.

³⁹ Diaconescu, *Probl.*, p. 110.

⁴⁰ Interpretarea adverbului *desigur* ca neincident este valabilă, *mutatis mutandis*, și pentru adjective, adverbe și interjecții de felul celor amintite mai sus. Pentru alte argumente privind aceeași interpretare, cea pe care o susținem, vezi Merlan, *Sint.*, p. 271-272.

⁴¹ Vezi și Monica Timofte, *Semantica incidenței*, în *Analele Universității „Ștefan cel Mare”, Suceava, seria Filologie, A., Lingvistică*, Tomul X, nr.1, 2004, p. 229-234.

Între toate raporturile sintactice identificate în *limba* română și teoretizate⁴² în *gramatica* românească de tip clasic, raportul de incidență este evidențiat convergent ca fiind singular. Acest fapt privește *conținutul raportual*, și anume existența a două planuri sintactice diferite: *comunicarea propriu-zisă* și *planul comentariilor*.

Considerînd că o teorie lingvistică adecvată e fundamentată pe metoda inductivă⁴³, comentariile noastre în legătură cu această observație vor supune atenției următoarele contexte:

(1). „*Un pustnic ar fi mai puțin singur în peștera sa (ar afla de el toți excursioniștii) decît într-un apartament așezat pe o stradă aglomerată*”

(M. Preda, *Cel mai iubit*, III, p. 285)

„*Deosebirea este că lichelele nu «curăță specia» – așa cum fac felinele cînd vînează – de exemplarele bolnave, debile, deficitare etc., deci de mediocri, proști sau impostori; lichelele «curăță» societatea eliminînd vîrfurile [...]*”

(G. Liiceanu, *Ușa interzisă*, p. 52)

„*[...] atunci cînd, de pildă, picta o fereastră îngropată în peretele umil al unei case de țară străvedea (și picta în ea) omniprezența crucii în viața de zi cu zi*”

(G. Liiceanu, *Declarație de iubire*, p. 142)

„*Și apoi mai era senzația greu suportabilă că, în timp ce vorbea cu celălalt, îl cîntărea, că lua mostre din el – în valurile succesive ale privirii – și că le prelucra într-un comentariu intern lipsit de orice complezență*”

(*Ibidem*, p. 138)

„*Dezavantajul cărții, faptul că trebuie deschisă (ceea ce, în pofida aparențelor, implică după cum am văzut un efort considerabil), o face vulnerabilă ca metodă de acoperire a distanțelor dintre membrii unei comunități.*”

(*Ibidem*, p. 173)

⁴² Dimitriu, *Observ. rap.*, p. 22 (vezi și *GES*, unde se reiau ideile, p. 137 sqq. și *Trat.*, II, p. 1227-1242); Trandafir, *Relațiile*, p. 386-387; Iordan-Robu, *LRC*, p. 555; Diaconescu, *Sint.*, p. 380-416 ș.a.

⁴³ Cf. Hjelmslev, *op. cit.*, p. 19.

(2). „[...] și apoi cu forma asta de alcoolism se poate trăi mulți ani! **Fiindcă nu toți sînt violenți.**”

(M. Preda, *Cel mai iubit*, III, p. 283)

“Singura nemurire a zeilor e cea pe care le-o dă arta. **Căci dacă există ceva nemuritor pe lumea aceasta, e melancholia trecerii noastre**”

(O. Paler, *Caminante*, p. 46)

“ – Apoi dacă nu cunoști chestia, mă-ntre rupe el și mai iritat, de ce te pronunți?...**că toți dumneavoastră vă pronunțați fără să cunoașteți chestia...**”

(I. L. Caragiale, *Inițiativa*,
în *Temă și variațiuni*, p. 493)

“*Va veni sau nu evacuarea?* **căci luptele se dau acum în Carpați, la optzeci de kilometri depărtare.**”

(C. Petrescu, *Ultima noapte*, p. 323)

“Îmi închipuiesc însă că tata a spus, din delicatețe pentru amintirea ei. **Căci noi, în familie, cînd o răsfațam, îi ziceam Mădălina, iar ei îi plăcea.**”

(L. Rebreanu, *Ciuleandra*, p. 243)

(3). „Însă cînd timpul a început să nu îmi mai ajungă, cînd lumina crepusculului a început să intre în odaia vieții mele, am înțeles ce grozăvie făcusem: **ca la școală, lăsasem totul pe ultima clipă**”.

(G. Liiceanu, *Ușa interzisă*, p. 28)

“Cînd ne degradăm fizic, începem să semănăm cu obiectele stricate: **sîntem ca ușa unui frigider care se închide prost, ca brațul unui fotoliu care joacă sub greutatea cotului, ca apa rezervorului de la clo, pe care o auzi curgînd într-una.**”

(G. Liiceanu, *Ușa interzisă*, p. 326)

“Erorile fatale nu apar, **adică nu se săvârșesc pe neașteptate, au un preludiu, dar cine e atent la el? Întocmai ca într-o piesă genială, preludiul nu ne face să ghicim deznodământul, ci-l luminează ulterior.**”

(M. Preda, *Cel mai iubit*, I, p. 61)

“**Pesimistul e de fapt un tip care se menajează: când pui răul în față, nu poți fi luat niciodată prin surprindere de el, în vreme ce șansa de a fi plăcut surprins de deznodământul fericit rămîne totodată intactă.**”

(G. Liiceanu, *Ușa interzisă*, p. 309)

“**Numai că niciodată reprobabilul, devenit regulă de funcționare a societății, nu a fost mai bine împachetat într-un discurs despre binele omenirii. Cu alte cuvinte, niciodată istoria nu s-a instalat atât de temeinic în ipocrizie.**”

(Idem, *Declarație de iubire*, p. 162)

Examinarea enunțurilor 1., 2., 3. de mai sus credem că ar putea conduce la o observație privind similitudinea comportamentului propozițiilor și frazelor *incidente, explicative*⁴⁴ și *apozitive*: ceea ce au *în comun* toate aceste unități sintactice este capacitatea fiecăreia de a *viza o altă comunicare în totalitate* (care poate fi sau comunicarea propriu-zisă, sau planul comentariilor), pe lângă posibilitatea de a focaliza un singur constituent al acesteia. Observația aceasta conduce la ideea că dihotomia *planul comunicării propriu-zise – planul comentariilor* este rigidă și, deci, necesită ameliorări conceptuale: capacitatea unităților sintactice examinate (propozițiile/frazele incidente, explicative, apozitive) de a se constitui în *comunicare despre o altă comunicare*, uzînd de funcția metalingvistică, este, din punctul nostru de vedere, argument în favoarea ideii că, pe lângă planul comunicării propriu-zise și cel al comentariilor (distincție ce vizează raportul de incidență), se pot identifica încă două: *planul explicării/justificării și planul «traducerii»*⁴⁵ altei comunicări. Considerăm, de aceea, adecvată și o schimbare terminologică

⁴⁴ Teoretizarea raportului explicativ și a propoziției explicative este inițiată de Dimitriu, *Observ. rap.*, p. 15 sqq. (vezi și *GES*, p. 73 sqq. și *Trat.*, II, p. 1203-1208, unde descrierea raportului explicativ este dezvoltată).

⁴⁵ Cf. Monica Timofte, *Raporturi sintactice intenționale*, în *Analele Universității „Ștefan cel Mare”, Suceava, Seria Filologie, A., Lingvistică*, Tomul IX, nr. 2, 2003, p. 99-102.

(alături de cea conceptuală) a dihotomiei restrictive amintite cu o alta, mai sugestivă prin sfera mai largă de cuprindere: *planul comunicării – planul metacomunicării* (meta = „alături de”), acesta din urmă avînd trei forme de manifestare: comentariu, explicație/justificare, «traducere».

Admițînd cele spuse mai sus, urmează că *raportul incident nu este singular din punctul de vedere al conținutului*. Particularitatea constînd în relaționarea *planurilor sintactice, nu a unităților sintactice* vizează un grup de raporturi, și anume, raporturile de incidență, explicativ și apozitiv.

Se impune, din afirmația făcută mai sus, și o explicitare a distincției *plan sintactic – unitate sintactică*, distincție neteoretizată pînă acum în mod expres, dar operantă în demersul interpretativ. Din punctul nostru de vedere, *planul sintactic* este definibil ca o «realitate» sintactică abstractă caracterizată binar: prin *conținut* – constînd într-un semantism caracterizant, adică o anumită intenție de comunicare (sau intenția de comunicare propriu-zisă, sau intenția de comentare, sau intenția de explicare/justificare, sau intenția de traducere) – și *formă* – constînd (în afara detaliilor) în prezența obligatorie a mărcilor prozodice cărora în codul scris le corespund diferite semne de punctuație.

În strînsă legătură cu identificarea planurilor sintactice este problema *naturii raporturilor* ce se stabilesc între acestea – așa cum se poate vedea și din descrierea raportului de incidență, singurul considerat pînă acum a se stabili între planuri sintactice diferite. Mai exact, atribuirea – invariabilă – a calificativului sintactic pentru raportul incident este însoțită uneori⁴⁶ de comentarii privind întrebuițarea improprie a acestuia, în sensul că raportul de incidență depășește limitele obișnuite ale sintaxei prin dimensiunea semantică⁴⁷ și/sau stilistică⁴⁸.

Dacă observațiile privind apartenența raportului de incidență la nivelul stilistic⁴⁹ al limbii au la bază o restrîngere a perspectivei asupra obiectului de cercetare (structurile incidente sînt avute în vedere sau numai în legătură cu dialogul narat⁵⁰ sau ca manifestare a spontaneității⁵¹ subiectului vorbitor), observațiile explicite⁵²/implicite legate de natura semantică a raportului incident privesc toate structurile lingvistice încadrate aici. Aceasta, deoarece spre deosebire de

⁴⁶ Cf. Iordan-Robu, *LRC*, p. 555; Diaconescu, *Sint.*, p. 381, 391; Irimia, *Gram.*, p. 519.

⁴⁷ Diaconescu, *Sint.*, p. 381, 391.

⁴⁸ Iordan-Robu, *LRC*, p. 555; Irimia, *Gram.*, p. 519.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ Iordan-Robu, *LRC*, p. 555.

⁵¹ Irimia, *Gram.*, p. 519.

⁵² Diaconescu, *Sint.*, p.

raporturile de inerență, coordonare, subordonare și mixt⁵³ – unde în regulă generală există câte o *formă raportuală distinctă*, căreia îi corespunde un *conținut raportual specific* –, raportul de incidență *nu* dispune de *mărci* proprii, *specializate* în mod absolut care să trimită la *conținutul specific*. Această observație trebuie extinsă – așa cum am arătat mai sus (vezi *supra*) – la toate cele trei raporturi stabilite între planuri sintactice diferite și calificate în mod curent drept raporturi *sintactice*, în condițiile în care numai *criteriul semantic* (intențiile de comentariu/explicație/«traducere») face posibilă individualizarea *distinctă* a fiecăruia.

Notă: Simptomatică pentru validitatea afirmației de mai sus este și polemica din literatura de specialitate privitoare la natura sintactică⁵⁴/semantică⁵⁵ a raportului apozitiv (pentru care vezi *infra*). Faptul că între cele trei raporturi avute în vedere de noi, cel explicativ este singurul teoretizat invariabil ca raport sintactic, aceasta nu înseamnă că este mai puțin susceptibil a face obiectul divergențelor teoretice de felul celor în discuție.

Dacă acceptăm că raporturile incident, explicativ și apozitiv sînt *sintactice*, o facem avînd în vedere cerința de exhaustivitate⁵⁶ a oricărei descrieri lingvistice adecvate – cerință ce, firește, nu poate fi satisfăcută cu mijloacele pe care le oferă o singură perspectivă de cercetare, cea sintactică. Așadar, fără a nega capacitatea raportului de incidență, alături de cel explicativ și de cel apozitiv, de a depăși sfera sintaxei, și apreciind că limitele dintre sintaxă, semantică și stilistică sînt relative (trasarea unor granițe fixe fiind imposibilă – vezi, de exemplu, operarea curentă în interpretarea *sintactică* cu concepte ca *funcție de marcă logică a negației* și *funcție exclusiv expresivă*⁵⁷), găsim justificată prezența acestor raporturi într-o descriere sintactică a limbii române prevalîndu-ne și de următorul raționament⁵⁸: un raport lingvistic oarecare, pentru a fi *sintactic*, trebuie să se stabilească între unități *sintactice* (la fel cum o funcție, pentru a fi calificată drept *sintactică*, trebuie să fie generată de raporturi *sintactice*). Or planurile relaționate

⁵³ Pentru raportul sintactic mixt, vezi Dimitriu, *GES* (și Dimitriu, *Trat.*, II), Zugun, *Realizarea*, Nagy, *Sint.*, I, p. 147-149.

⁵⁴ Ideea existenței unui raport *sintactic* distinct, numit *raport apozitiv* a fost susținută inițial de Mircea Mitran, *Despre apozitie și raportul apozitiv*, LR, XII, 1963, nr. 1, p. 36-45, [= Mitran, *Despre*], fiind ulterior preluată de mulți specialiști.

⁵⁵ Diaconescu, *Sint.*, p. 329.

⁵⁶ Hjelmslev, *op. cit.*

⁵⁷ Dimitriu, *Trat.*, I, p. 42-44.

⁵⁸ Argumentul – dat în Diaconescu, *Sint.*, p. 381 – pentru natura sintactică a incidenței, constînd în posibilitatea interconvertibilității raportului de subordonare cu cel incident, ni se pare neconvîngător, întrucît nu ține cont de schimbarea intenției de comunicare a vorbitorului, ajungîndu-se prin aceasta la o deviere în analogism.

de cele trei raporturi: incident, explicativ, apozitiv, sînt planuri *sintactice*, care nu se pot sustrage, în consecință, unei interpretări și din perspectivă *sintactică*.

Avînd în vedere, totuși, *particularitatea* acestor trei raporturi discutate de a-și contura o identitate *specifică* numai pe baza *criteriului semantic*: *intenția de comunicare a vorbitorului*, considerăm adecvată gruparea lor sub numele generic de *raporturi sintactice intenționale*⁵⁹.

§3. Sub aspect funcțional, raportul de incidență⁶⁰ este caracterizat invariabil ca raport neierarhic, deci afuncțional: lucrările de gramatică aduc în discuție deopotrivă *asemănarea dintre subordonare și incidență din punct de vedere semantic* (ambele raporturi au un conținut raportual ierarhic, importanța mai mică a termenilor subordonat și incident fiind puse în evidență de testul omisiunii), dar și *deosebirea* dintre aceste două raporturi, ce vizează *forma raportuală*⁶¹, și anume, absența mărcilor specifice subordonării în cazul raportului de incidență⁶² (ca și a celor proprii – căci mărcile prozodice, constante, sînt nespecifice). În această situație, raportului de incidență îi este negată capacitatea de a genera funcții sintactice. Se apreciază, în consecință, că singurul nivel la care planul incident se pretează unei interpretări funcționale este cel *semantic*. Excepția semnalată «mai nou»⁶³, constînd în posibilitatea ca anumite unități incidente să primească funcția sintactică de complement direct este condiționată de acceptarea ipotezei ca raportul de incidență să interfereze cu raportul de subordonare în anumite contexte (vezi exemplul O. Paler, citat la p. 134 din lucrarea în atenție aici).

Aprecieri unanimă a raportului de incidență ca fiind negenerator de funcții sintactice este rezultatul acceptării unanime a uneia dintre premisele de identificare a funcțiilor sintactice în limbă (vezi *supra*), și anume, premisa că generarea de funcții sintactice este condiționată de apartenența unităților relaționate la același plan de comunicare.

⁵⁹ Sintagma terminologică *raporturi intenționale* este preluată de la Nagy, *Sint.*, I, p. 130 – unde este întrebuințată numai în legătură cu ceea ce gramaticile curente numesc *raport de incidență*: „Raportul de incidență se instituie între planuri diferite, ce sînt dotate cu *intenții* distincte – de *comunicare* și de *comentare* –, uzînd de funcția *metalingvistică*, intenții decurgînd, uneori, de la *instanțe eterogene*, încît sîntem de părere că se poate extinde sfera de acțiune a acestui raport dincolo de limitele unei fraze. Cu această nouă accepție, considerăm că termenul *incidență* este perimat și propunem denumirea de *raport intențional*”.

⁶⁰ Identificarea unui raport sintactic aparte, numit *raport de incidență*, este făcută pentru prima dată de Dimitriu, *Observ. rap.*, p. 22 (vezi și *GES*, p. 137 sqq. și *Trat.*, II, p. 1227-1242), unde ideile sînt reluate și dezvoltate, acest raport fiind ulterior teoretizat, sub diferite sintagme terminologice, de mai mulți specialiști.

⁶¹ Tot formal, se apreciază că raportul de incidență se deosebește de cel de subordonare prin poziția diferită ocupată pe axa de ordonare (cf. Diaconescu, *Sint.*, p. 380). Altfel spus, se avansează ca argument – pentru diferența dintre cele două raporturi o apreciere subiectivă (poziția pe axa de ordonare), ce are ea însăși, în prealabil, nevoie de argumente pentru a putea servi dezvoltării întemeiate a unei teorii lingvistice.

⁶² Prezența mărcilor de subordonare la începutul planului incident este atipică și irelevantă din punct de vedere relațional pentru că nu aparțin aceluiași plan sintactic.

⁶³ Nagy, *Determinare*, p. 134, *passim*.

Considerînd că premisele (și) de interpretare funcțională nu sînt date apriorice ale analizei, ne propunem în cele ce urmează să examinăm pertinenta acestora (care pînă în stadiul actual al cercetării a fost văzută numai în legătură cu raportul de incidență). Găsim astfel că statuarea imposibilității raportului de incidență de a genera funcții sintactice are la bază trei argumente:

α) lipsa integrării structurale⁶⁴ a unităților incidente (caracterizate, în unele lucrări, ca fiind „independente sintactice”⁶⁵ / „cvasiindependente”⁶⁶ în raport cu unitățile neincidente);

β) particularitatea *naturii raportului incident* de a depăși limitele obișnuite ale sintaxei prin dimensiunea semantică⁶⁷ și/sau stilistică⁶⁸ (de unde și discuțiile privind *natura semantică* a funcțiilor posibile generate de un astfel de raport⁶⁹);

γ) imposibilitatea descrierii unităților sintactice heteroplane potrivit dihotomiei *principal - secundar*, ceea ce înseamnă, în opinia unor specialiști, că relația dintre aceste unități este neierarhică.

Notăm punctual în continuare comentariile noastre privitoare la convenabilitatea acestor trei argumente.

α') Calificarea unităților incidente drept unități „*neintegrate* structural” este contradictorie cu teoretizarea funcționării unui *raport sintactic* [= *raport structural*] între acestea și unitățile neincidente – la fel cum sintagmele terminologice „raport de *independență*” / raport sintactic stabilit între „planuri sintactice *cvasiindependente*” conțin contradicții conceptuale (orice *relație/raport* presupune *pierderea*, într-o măsură mai mică sau mai mare a *independenței*). Chiar dacă „independența” structurală de context a unităților incidente este înțeleasă ca absență a unor mărci specifice care să semnaleze prezența determinării semantice, totuși, aceasta nu justifică situarea unităților incidente în afara posibilității de a contracta relații de solidaritate/structurale, căci dacă raporturi **nonstructurale** înseamnă „raporturi între unități nonsolidare” care „**nu** formează obiectul de studiu al **sintaxei**” (Iordan-

⁶⁴ Diaconescu, *Sint.*, p. 381 apreciază că raportul de incidență „operează cu unități *neintegrate* structural, fără posibilitatea de a actualiza o funcție”; Merlan, *Sint.*, p. 266 opinează că incidența este „o relație care operează cu unități *neintegrate* structural” ș. a.

⁶⁵ Diaconescu, *Sint.*, p. 381.

⁶⁶ Merlan, *Sint.*, p. 266.

⁶⁷ Diaconescu, *Sint.*, p. 381, 391.

⁶⁸ Iordan-Robu, *LRC*, p. 555; Irimia, *Gram.*, p. 519.

⁶⁹ Diaconescu, *Sint.*, p. 391.

Robu, *LRC*, p. 555, s. n., M. T.), atunci și teoretizarea raportului de **incidență** ca raport **sintactic** ar trebui reconsiderată.

β') Observațiile privind apartenența raportului incident la nivelul semantic/stilistic⁷⁰ al limbii nu sînt, din punctul nostru de vedere, un argument suficient pentru negarea capacității raportului de incidență – teoretizat în gramatici ca raport *sintactic* – de a genera funcții sintactice.

γ') În privința imposibilității de a descrie unitățile heteroplane după dihotomia *principal - secundar*⁷¹, aprecierile specialiștilor sînt convergente: „Această relație [= de incidență] operează cu unități neintegrate structural, fiind, în consecință, *neierarhică* și *afuncțională*” (Merlan, *Sint.*, p. 9); relația de incidență este „relație *nesintagmatică*, care operează cu unități *neintegrate* structural, *fără* posibilitatea de a actualiza o *funcție*” (Diaconescu, *Sint.*, p. 381) ș. a. Generalizînd, descrieri de acest fel exprimă următoarea relație logică de condiționare: *dacă nu există raport ierarhic, adică raport stabilit între unități principale și secundare, nu există nici funcție sintactică, iar dacă există raport ierarhic, adică raport stabilit între unități principale și secundare, există și funcție sintactică.*

Față de această modalitate – generalizată – de a înțelege conceptul de *ierarhie* în sintaxă, în gramatica «mai nouă» de tip clasic, o dată cu teoretizarea raportului explicativ⁷², relația *principal – secundar* este nuanțată și, deci, implicit, ideea de *raport ierarhic*: adică se arată că opoziția, după criteriul importanței, între unitățile relaționate cunoaște *încă o posibilitate* de descriere: *principal – intermediar* (cf. „*Termenul explicativ al raportului sintactic explicativ are în structura actuală importanța pe care o considerăm intermediară, adică nici principal, nici secundar, sau, poate, mai bine, și principal, și secundar*” – Dimitriu, *Trat.*, II, p. 1204). Importanța intermediară – între coordonare și subordonare – a unității explicative este relevată la nivel semantic: pe de o parte, prin posibilitatea acesteia de a se constitui în bază a unei comunicări, la fel ca o propoziție principală (această trăsătură este ilustrată cu următorul exemplu din I. Creangă: „*Odată, vara, pe-aproape de Moși, mă furișez din casă și mă duc, ziua miaza-mare, la moș Vasile, fratele tatei cel mai mare, să fur niște cireșe; căci numai la dînsul și la încă vreo două locuri din sat era cîte un cireș varatic, CARE SE COCEA-PĂLEA PE DUMINICA MARE*” – p. 1091), iar pe de altă parte, prin imposibilitatea propoziției explicative de a exista independent de termenul pe care îl explică („nu

⁷⁰ Iordan-Robu, *LRC*, p. 555; Irimia, *Gram.*, p. 519.

⁷¹ Posibilitatea comutării cu zero a unităților incidente probează importanța secundară a acestora numai sub aspect conținutistic, nu și la nivelul formei – ceea ce face pertinentă distingerea raportului de incidență de cel de subordonare.

⁷² Dimitriu, *Trat.*, II, p. 1203-1208.

este reperat un context de felul ***căci animalele nu au această caracteristică**, dar este reperat un context de felul *numai oamenii rîd, căci animalele nu au această caracteristică*” – p. 1204). În consecință, potrivit principiului enunțat mai sus – existența raportului ierarhic (aici principal - intermediar) are drept consecință generarea de funcții sintactice – trebuie să admitem că raportul explicativ este un raport generator de funcții sintactice – opinie pe care n-o împărtășește și autorul lucrării în atenție: „întrucît este rezultatul unui anacolut [...] raportul sintactic explicativ nu este generator de funcții sintactice” (p. 1208).

Notă. Conceptul *anacolut* apare și în lingvistica românească⁷³ cu două accepții ilustrînd două modalități de interpretare a sensului etimologic grecesc *anacoluthon* = „absența urmăririi”:

a) fenomen care constă în părăsirea proiectului inițial de discurs – așa numitul *nominativus pendens* din contexte de felul „**Un om de stat, ce multe îți promite, / Să nu-i arăți că tu nu-i dai credință**” (M. Eminescu, *apud* Dimitriu, *Trat.*, II, p. 1539);

b) «sărirea» peste o parte a comunicării considerată în plus din perspectiva locutorului – în contexte de tipul „**Să nu cumva să deschideți pînă ce nu-ți auzi glasul meu**” (I. Creangă, *apud* Dimitriu, *op. cit*) < Să nu [se întîmple] cumva să deschideți pînă ce nu-ți auzi glasul meu.

În ambele situații se apreciază că discontinuitatea distribuțională produce și o discontinuitate funcțională, adică duce la anularea funcției sintactice a termenului rămas astfel suspendat în noua structură. Raportul explicativ – raport ierarhic –, fiind prin concepție o consecință a anacolutului generalizat de tipul al doilea, este descris, deci, ca un raport negenerator de funcții sintactice. Altfel spus, propoziția intermediară explicativă, ocurentă într-o structură anacolutică, nu mai îndeplinește o funcție sintactică.

În privința consecințelor funcționale rezultate din prezența anacolutului, credem, totuși, că ar trebui să distingem două situații:

- cînd discontinuitatea structurală se produce în direcția indicată de sensul etimologic („fără urmare”), constînd, deci, în schimbarea proiectului inițial de discurs, interpretarea funcțională nu mai este posibilă: inexistența funcției

⁷³ Dimitriu, *Trat.*, II, p. 1538-1548.

sintactice în acest caz este motivată prin aceea că nu mai există termenul cu care elementul suspendat să contracteze o relație;

- în al doilea tip de structuri anacolutice, constînd în «sărirea» peste o parte a comunicării, unde discontinuitatea se produce în direcția opusă sensului etimologic („fără început”), identificarea funcțiilor sintactice nu este blocată, căci prin transformarea structurii «inițiale» în structură «nouă» nu este anulată și relația determinat–determinant – valori preluate de unitățile rămase. De exemplu, *Cerul este cer de aramă* [= atribut substantival în acuzativ cu prepoziție] > *Cerul este de aramă* [= nume predicativ în acuzativ cu prepoziție]. Schimbarea produsă de anacolut în acest context pune în discuție tipul de funcție sintactică (nume predicativ în acuzativ) și nu capacitatea unității în cauză de a fi funcțională. Aceeași este situația și în cazul unității explicative – a cărei ocurență în structuri anacolutice nu anulează calitatea acesteia de determinant al unității explicate (= determinat)⁷⁴. În structura inițială, de tipul *Numai oamenii rîd, iar animalele nu rîd, căci animalele nu au această caracteristică* –, propoziția introdusă prin *căci* (*că*, *fiindcă* etc.) este o subordonată cauzală dependentă de regentul verbal *nu rîd* din propoziția principală a enunțului complet. O dată cu transformarea formală a structurii inițiale (omiterea principalei *iar animalele nu rîd*), se produce și o transformare semantică a acesteia, în sensul că propoziția explicativă din structura nouă **nu** mai exprimă ideea de **cauză** în raport cu prima propoziție (**Numai oamenii rîd, din cauză că animalele nu au această caracteristică*), ci vizează actul enunțării precedente în întregime, reprezentînd **explicarea** acestui act. Iar dacă numele funcțiilor sintactice sînt sugestive din punctul de vedere al semantismului (atributul *atribuie* regentului nominal o însușire etc., complementul *completează/duce o complinire* gramataticală semantică regentului verbal, circumstanțialul *trimite la circumstanța* desfășurării unei acțiuni, stări etc., găsim potrivit ca această funcție sintactică, generată de raportul sintactic explicativ, să fie numită **funcție de explicație**.

⁷⁴ Nu împărtășim ideea (impusă de orientarea glosematică) a identității conceptuale între termenii *determinare* – *dependență unilaterală/subordonare*. În accepția noastră, *determinarea este o proprietate a tuturor raporturilor sintactice* admisibile (inerență, coordonare, subordonare, mixt, apozitiv, explicativ, de incidență). Pentru conceptul de determinare sintactică, vezi Nagy, *Determinare*.

Rezumînd cele spuse mai sus, între accepția «mai veche» și generalizată a sintagmei *raport ierarhic* – aceea de raport stabilit între termeni situați la poli opuși: *principal – secundar* – și accepția «mai nouă», lărgită, a conceptului de *ierarhie*, în sensul admiterii existenței unei trepte intermediare de importanță: *principal – intermediar – secundar*, apreciem ca necesară ameliorarea conceptuală adusă de gramatica «mai nouă». Asumarea acestei poziții impune și *reevaluarea adecvării* descrierii raportului de incidență ca raport neierarhic, deci negenerator de funcții sintactice (vezi *supra*). Vom examina, de aceea, inductiv și acest aspect.

Astfel, din punct de vedere **semantic**, unitățile incidente prezintă:

- *importanță asemănătoare cu cea principală*, în sensul că acestea se pot constitui în bază a unei comunicări la fel ca unitățile sintactice principale; testul omisiunii nu este, de aceea, operabil din acest punct de vedere:

“Nu uitam bucuria cu care eu însumi îmi scrisesem cele două cărți (și știam că într-o zi o să revin să scriu altele)”

(M. Preda, *Cel mai iubit*)

„Ochii ei păreau vii, brațul ei se lăsase într-o mișcare vie – și tocmai acestea îi spuseră mai limpede că nu mai e nici o speranță”

(L. Rebreanu, *Ciuleandra*, p. 173)

„M-a privit disprețuitoare și a zîmbit. (Cît de bine îmi aduc aminte de tot ce a urmat!)”

(M. Eliade, *Nuntă în cer*, p. 282)

„Totuși condamnarea ta m-a pus pe gînduri (nu văd de ce să-ți ascund acest lucru!)”

(M. Preda, *Cel mai iubit*, II, p. 176)

- *importanță asemănătoare cu cea secundară/subordonată*, în sensul că existența unităților sintactice incidente este condiționată de existența altui plan, fapt susținut de testul comutării cu zero:

„Mă vor bate să spun ceea ce nu știu (**auzisem de asta**), numai să nu mă deterioreze iremediabil.”

(M. Preda, *Cel mai iubit*, II, p. 8)

„A doua verificare, **și mult mai serioasă**, a fost cu privire la însăși viața și tinerețea mea.”

(M. Eliade, *Maitreyi*, p. 161)

„Mă minunai descoperind pe fața mea o hotărîre virilă și putere de a acționa, însușiri pe care le pierdusem de mult. (**De atunci nu mai cred în expresia oamenilor. Mi se pare că regulile schimbării feței nu au nimic de a face cu adevăratele experiențe sufletești. Poate numai ochii, singurii, pot trăda un om**)”

(*Ibidem*, p. 138)

„Cum intră, trase perdeaua în urma ei (**ușa ar fi fost mai riscant s-o închidă**) și mi se zvîrli în brațe.”

(M. Eliade, *Maitreyi*, p. 88)

„Privit de la acest nivel, cuvîntul – **scris și vorbit** – este o reparație ingenioasă a stării de dizgrație”

(G. Liiceanu, *Declarație de iubire*, p. 171)

Din punct de vedere **formal**, unitățile incidente pot avea:

- *aspect de principal* – cînd lipsesc mărcile specifice subordonării (mărcile prozodice, invariabil prezente, sînt nespecifice):

„În orașu-n care plouă de trei ori pe săptămînă

Un bătrîn și o bătrînă –

Două jucării stricate –

Merg ținîndu-se de mînă...”

(I. Minulescu, *Acuarelă*,

în *Într-un bazar sentimental*, p. 71)

„*Cel mai des am visat că zbor (și întotdeauna în culori), că nu pot fugi și că mă aflu gol pe stradă.*”

(G. Liiceanu, *Ușa interzisă*, p. 74)

„*Și nu-ntîlnise niciodată
În calea lui ființi iubite –
El își urzise viața toată
Din zile numai netrăite.*”

(I. Minulescu, *Poveste*,
în *Într-un bazar sentimental*, p. 141)

„*E în stare să-mi facă cine știe ce scandal, își zicea dînsul supărat. Femeile astea sînt îngrozitoare!*”

(L. Rebreanu, *A murit o femeie*,
în *Nuvele și schițe*, p. 205)

„*– Aș dori să stăm puțin de vorbă – zise apoi așezîndu-se, cu un glas oficial, nici prietenos, nici dușmănos.*”

(L. Rebreanu, *Ciuleandra*, p. 197)

- *aspect de secundar*, în sensul că unitățile sintactice în atenție pot fi însoțite de mărcile subordonării (joncțiunea prin elemente de relație subordonatoare), fără ca acestea să aibă relevanță de ordin relațional, pentru că nu aparțin aceluiași plan sintactic, unitățile astfel marcate avînd, în consecință, numai aspect de subordonate, ca urmare a relațiilor contractate cu alte unități regente, din structura de adîncime/structura inițială:

“*Cum am mai spus, nu numai somnul rațiunii naște monștri, ci și o luciditate prea mare.*”

(M. Preda, *Cel mai iubit*, II, p. 358)

„S-ar fi spus că toți de față îmi erau datori cu ceva, că se dase un consemn general ca să nu mă supere nimeni, nici măcar cu privirile – **așa cum nu trebuie supărați miniștri sau superiorii invitați într-o casă** – și ar fi fost nespus de vulgar să accept sau să profit de această situație...”

(M. Eliade, *Nuntă în cer*, p. 182)

„Lent când e vorba de a acționa preventiv, intelectualul nostru ajunge brusc agitat și este îngrijorat – **când e prea târziu** – de viitorul țării.”

(G. Liiceanu, *Declarație de iubire*, p. 127)

„Luna, **după cum o cheamă**,
Îi era miresii mamă.”

(T. Arghezi, *Nunta*, în *Versuri*, p. 287)

„Chiar și eu, **dacă vrei să știi**, sînt erou.”

(F. Neagu, *Îngerul a strigat*)

Trăsăturile semantice și formale mixte (și/nici principal – și/nici secundar) evidențiate mai sus în legătură cu raportul de incidență conduc la concluzia că unitățile sintactice pe care acesta le relaționează pot fi descrise după criteriul importanței, la fel ca la raportul explicativ, ca *principale – intermediare*. Dacă admitem că raporturi ierarhice înseamnă raporturi ai căror termeni sînt disociabili, după importanță, în *principal – intermediar – secundar* și dacă admitem că la raportul de incidență, cel de-al doilea termen în topica dominantă (unitatea incidentă) are importanță intermediară, urmează că *raportul de incidență este ierarhic, adică generator de funcții sintactice: și anume, funcția de comentariu*.

Se dovedește astfel că premisa afunționalității raporturilor sintactice heteroplane (apozitiv, explicativ și de incidență) – „categorie” reprezentată de un singur raport în teoria gramaticală de pînă acum : raportul de incidență – este fundamentată pe un raționament cu bază falsă: *raport generator de funcții sintactice înseamnă raport ierarhic, adică stabilit între termeni principali – secundari; unitățile incidente nu pot fi descrise ierarhic nici ca principale, nici ca secundare; deci raportul de*

incidență nu este generator de funcții sintactice. Inadecvarea înțelegerii restrictive (și generalizate) a conceptului de raport ierarhic a dus la o interpretare contradictorie și/sau «cu rest» a structurilor lingvistice.

Acceptând că **raportul de incidență generează funcția de comentariu**, subliniem – așa cum am arătat în introducere – că ceea ce teoria gramaticală *actuală* numește *funcție sintactică* a fost *inițial funcție semantică*, iar numai în timp conceptul de *funcție* a evoluat în sensul gramaticalizării, uitându-se sau ignorându-se evoluția funcțiilor sintactice din semantică. Dacă *funcțiile de comentariu* și *de explicație* sînt ignorate în faza actuală a interpretării funcționale a limbii, considerîndu-se că acestea aparțin nivelului semantic (și stilistic) al limbii, în timp credem, totuși, că și acestea vor fi acceptate de teoria gramaticală ca funcții sintactice (situația este similară, *mutatis mutandis*, și cu evoluția individualizării raporturilor sintactice corespunzătoare). De aceea, am putea considera – în prima etapă a individualizării acestor funcții – că **funcțiile de comentariu și de explicație sînt funcții semantico-sintactice**, apreciind, în același timp, că **în viitor** aceste funcții vor fi acceptate ca **funcții sintactice**.

Urmărim în continuare două aplicații a descrierii lingvistice de mai sus.

Aplicația 1.

Stereotipia comentariului incident de conformitate

în stilul biblic-religios.

Conținut, geneză, funcții

① **Comentariul incident de conformitate.** Lucrarea noastră circumscrisă subiectului mai larg referitor la stereotipii lingvistice are ca obiect de aplicație un tip de structură numită de noi „comentariu incident de conformitate”. Supunem, de aceea, atenției două contexte care ilustrează și clarifică succint identitatea aparte a acestui tip structural.

(1) Fabrica funcționează **după cum zice patronul**.

(2) Fabrica funcționează, **după cum zice patronul**.

Analiza enunțurilor (1) și (2) arată că, în ciuda asemănărilor de expresie, cele două propoziții evidențiate cu caractere bold au un comportament semantico-formal diferit:

În contextul (1):

- din punct de vedere *semantic*, între cele două propoziții se stabilește o *relație* directă de *subordonare*, care generează *funcția de circumstanțial de conformitate* (subspecie semantică a circumstanțialului de mod) pentru cea de-a doua propoziție: relația se stabilește, deci, la *nivelul frazei*, și exprimă conformitatea acțiunii verbale din propoziția întâi față de conținutul exprimat în propoziția a doua;
- din punct de vedere *formal*, jonctivul subordonator *după cum* nu e dublat de mărci prozodice și de punctuație.

În contextul (2):

- *semantic*, între cele două propoziții nu se mai stabilește o relație directă, de subordonare a propoziției a doua față de verbul regent din propoziția întâi, ci o *relație heteroplană de tip incident*⁷⁵. Aceasta înseamnă că propoziția a doua nu mai exprimă semantica unui circumstanțial de conformitate, ci este expresia unui *comentariu incident de conformitate*. Fiind articulat pe baza unui raport heteroplan, enunțul (2) nu mai este o frază, ci un *text*⁷⁶, care pune în relație două planuri de comunicare diferite:
 - a) *planul comunicării propriu-zise* (al *vorbirii directe*, în cazul discursului raportat) și
 - b) *planul comentariilor incidente* (sau *vorbirea indirectă*, în cazul discursului raportat);
- *formal*, joncțiunea propozițiilor aparținând la planuri de comunicare diferite este obligatoriu dublată de mărci prozodice căroră, în codul scris, le corespund diferite semne de punctuație: aici, virgula. Fiind o paranteză în structura enunțului, unitatea a doua, incidentă, ocupă o poziție secundă sau finală, dar poate ocupa și poziție inițială (*După cum zice patronul, fabrica funcționează*).

⁷⁵ Relații heteroplane sînt, din punctul nostru de vedere, relațiile de incidență, apozitivă și cea justificativă [Tîmofte, 2005].

⁷⁶ Pentru definirea textului ca unitate pragmatico-sintactică, vezi [Tîmofte, 2015].

② **În stilul religios**, în speță în textul biblic, semantica conformității unității A cu unitatea B are mai multe forme de expresie sintactică și dimensiuni variabile: de la parte de propoziție și propoziție (secundară sau principală) pînă la planuri de comunicare: comunicarea propriu-zisă, planul comentariului justificativ, planul comentariului apozitiv și planul comentariului incident.

Sub forma comentariului incident de conformitate, aceasta apare de 18 ori în cele 16 capitole ale *Epistolei lui Pavel către Romani*, impunîndu-se ca structură sintactică și semantico-pragmatică stereotipă. Enumerăm mai jos faptele de limbă care ilustrează această situație:

(3) Căci mie nu mi-e rușine de Evanghelia lui Hristos; fiindcă ea este puterea lui Dumnezeu pentru mîntuirea fiecăruia care crede: întîi a iudeului, apoi a grecului; deoarece în ea este descoperită o neprihănire pe care o dă Dumnezeu, prin credință și care duce la credință, **după cum este scris**: „Cel neprihănit va trăi prin credință.” (Rom. 1: 16-17)

(4) Tu, care te fălești cu Legea, necinstești pe Dumnezeu prin călcarea acestei Legi? Căci „din pricina voastră este hulit Numele lui Dumnezeu între Neamuri”, **după cum este scris**. (Rom. 2: 23-24)

(5) Nicidecum! Dimpotrivă, Dumnezeu să fie găsit adevărat, și toți oamenii să fie găsiți mincinoși, **după cum este scris**: „Ca să fii găsit neprihănit în cuvintele Tale și să ieși biruitor cînd vei fi judecat.” (Rom. 3: 4)

(6) Ce urmează atunci? Sîntem noi mai buni decît ei? Nicidecum. Fiindcă am dovedit că toți, fie iudei, fie greci, sînt sub păcat, **după cum este scris**: „Nu este nici un om neprihănit, nici unul măcar. Nu este nici unul care să aibă pricepere. Nu este nici unul care să caute cu tot dinadînsul pe Dumnezeu. Toți s-au abătut și au ajuns niște netrebnici. Nu este nici unul care să facă binele, nici unul măcar. Gîtlejul lor este un mormînt deschis; se slujesc de limbile lor ca să înșele; sub buze au venin de aspidă; gura le este plină de blestem și de amărăciune; au picioarele grabnice să verse sînge; prăpădul și pustiirea sînt pe drumul lor; nu cunosc calea păcii; frica de Dumnezeu nu este înaintea ochilor lor.” (Rom. 3: 9-18)

(7) De aceea moștenitori sînt cei ce se fac prin credință, pentru ca să fie prin har, și pentru ca făgăduința să fie chezășuită pentru toată sămînța lui Avraam: nu numai

- pentru sămînța aceea care este sub Lege, ci și pentru sămînța aceea care are credința lui Avraam, tatăl nostru al tuturor, **după cum este scris:** „Te-am rînduit să fii tatăl multor neamuri.” El, adică, este tatăl nostru înaintea lui Dumnezeu în care a crezut, care învie morții și care cheamă lucrurile care nu sînt, ca și cum ar fi. (Rom. 4: 16-17)
- (8) Nădăduind împotriva oricărei nădejdi, el a crezut, și astfel a ajuns tatăl multor neamuri, **după cum i se spusese:** „Așa va fi sămînța ta.” (Rom. 4: 18)
- (9) Cine ne va despărți pe noi de dragostea lui Hristos? Necazul, sau strîmtorarea, sau prigonirea, sau foametea, sau lipsa de îmbrăcăminte, sau primejdia, sau sabia? **După cum este scris:** „Din pricina Ta sîntem dați morții toată ziua; sîntem socotiți ca niște oi de tăiat.” (Rom. 8: 35-36)
- (10) s-a zis Rebecăi: „Cel mai mare va fi rob celui mai mic”, **după cum este scris:** „Pe Iacov l-am iubit, iar pe Esau l-am urît.” (Rom. 9: 12-13)
- (11) Astfel, El ne-a chemat nu numai dintre iudei, ci și dintre Neamuri, **după cum zice în Osea:** „Voi numi «popor al Meu» pe cel ce nu era poporul Meu și «preaiubită» pe cea care nu era preaiubită. (Rom. 9: 24-25)
- (12) Și, **cum zisese Isaia mai înainte:** „Dacă nu ne-ar fi lăsat Domnul Savaot o sămînță, am fi ajuns ca Sodoma și ne-am fi asemănat cu Gomora.” (Rom. 9: 29)
- (13) Pentru ce? Pentru că Israel n-a căutat-o prin credință, ci prin fapte. Ei s-au lovit de Piatra de poticnire, **după cum este scris:** „Iată că pun în Sion o Piatră de poticnire și o Stîncă de cădere: și cine crede în El nu va fi dat de rușine.” (Rom. 9: 32-33)
- (14) Căci prin credința din inimă se capătă neprihănirea, și prin mărturisirea cu gura se ajunge la mîntuire, **după cum zice Scriptura:** „Oricine crede în El nu va fi dat de rușine.” (Rom. 10: 10-11)
- (15) Și cum vor propovădui, dacă nu sînt trimiși? **După cum este scris:** „Cît de frumoase sînt picioarele celor ce vestesc pacea, ale celor ce vestesc Evanghelia!” (Rom. 10: 15)
- (16) Deci ce urmează? Că Israel n-a căpătat ce căuta, iar rămășița aleasă a căpătat; pe cînd ceilalți au fost împietriți, **după cum este scris:** „Dumnezeu le-a dat un duh de adormire, ochi ca să nu vadă, și urechi ca să n-audă, pînă în ziua de astăzi.” (Rom. 11: 7-8)

- (17) Și atunci tot Israelul va fi mântuit, după cum este scris: „Izbăvitorul va veni din Sion și va îndepărta toate nelegiuirile de la Iacov. Acesta va fi legământul pe care-l voi face cu ei, când le voi șterge păcatele.” (Rom. 11: 26-27)
- (18) Căci și Hristos nu Și-a plăcut Lui însuși; ci, **după cum este scris**: „Ocările celor ce Te ocărăsc pe Tine au căzut peste Mine.” (Rom. 15: 3)
- (19) Hristos a fost, în adevăr, un slujitor al tăierii împrejur, ca să dovedească credincioșia lui Dumnezeu și să întărească făgăduințele date părinților; și ca Neamurile să slăvească pe Dumnezeu, pentru îndurarea Lui, după cum este scris: „De aceea Te voi lăuda printre Neamuri și voi cânta Numelui Tău.” (Rom. 15: 8-9)
- (20) Și am căutat să vestesc Evanghelia acolo unde Hristos nu fusese vestit, ca să nu zidesc pe temelia pusă de altul, **după cum este scris**: „Acea căroră nu li se propovăduise despre El Îl vor vedea, și cei ce n-auziseră de El Îl vor cunoaște.” (Rom. 15: 20-21)

③ **Motivația sintactică** a stereotipiei structurale a comentariului incident de conformitate se relevă la o analiză mai atentă a particularităților semantice și formale ale acestuia în opoziție cu trăsăturile semantico-formale ale circumstanțialului de conformitate. Astfel, în exemplul (21):

- (21) Și cum vor propovădui, dacă nu sînt trimiși? **După cum este scris**: „Cît de frumoase sînt picioarele celor ce vestesc pacea, ale celor ce vestesc Evanghelia!” (Rom. 10: 15)

- *semantic*, propoziția incidentă de conformitate nu exprimă conformitatea cu acțiunea exprimată de verbele din fraza interogativă retorică cu care se relaționează, căci ea vizează nu conținutul acestei unități sau al unui termen din cadrul ei, ci *actul enunțării precedente*, reprezentînd *comentarea acestui act*;
- *semantic și formal*, circumstanțialul de conformitate depinde de regentul verbal din propoziția regentă; or, comentariul incident de conformitate se referă la *comunicarea precedentă (propoziție, frază, text) considerată în ansamblul ei*, cu posibila focalizare a unei informații vehiculate de unul din constituenții acestuia;

- *formal*, circumstanțialul de conformitate poate fi sau alăturat direct termenului regent, sau despărțit prin virgulă de acesta, în timp ce comentariul incident de conformitate este obligatoriu însoțit de mărci prozodice cărora, în codul scris, le corespund diferite semne de punctuație: aici, semnul întrebării.

Diferențele semantico-formale dintre cele două tipuri de structuri sînt explicabile prin admiterea evoluției enunțului cu comentariu incident de conformitate (= structură de suprafață sau incompletă) dintr-o structură cu circumstanțial de mod de conformitate (= structură de adîncime sau completă). Refacerea structurii complete se poate face prin parafrazări în care este prezent un *verb ilocuționar* de tipul: *a afirma*, *a spune*, *a zice*, *a întreba* etc., sau verbul *a fi* cu valoare predicativă [= *a se întîmpla*], ce apare exclusiv la forma de persoana întâi singular indicativ prezent:

- (22) Și cum vor propovădui, dacă nu sînt trimiși? **După cum este scris: „Cît de frumoase sînt picioarele celor ce vestesc pacea, ale celor ce vestesc Evanghelia!”**
(Rom. 10: 15) < Și cum vor propovădui, dacă nu sînt trimiși? ÎNTREB ACEASTA / ACEASTA SE ÎNTÎMPLĂ **După cum este scris: „Cît de frumoase sînt picioarele celor ce vestesc pacea, ale celor ce vestesc Evanghelia!”** (Rom. 10: 15)

Astfel de parafrazări arată că, în *structura de adîncime*, propoziția introdusă prin *după cum* este o subordonată circumstanțială de mod dependentă de un *verb ilocuționar* care reprezintă propoziția principală a frazei în care se află. Prin omiterea acestui verb, în *structura de suprafață*, datorată *economiei de limbaj*, are loc un *transfer de valori* dinspre principala regentă elidată înspre subordonată. Ca urmare, propoziția introdusă prin *după cum*, deși continuă să își păstreze forma de subordonată și unele particularități de conținut, dobîndește caracteristici și de principală: la nivel textual, adică atunci cînd se află integrată într-un enunț heteroplan, nu depinde semantic de un termen din propoziția antecedentă și poate funcționa ca bază a planului de comunicare incident. Cu alte cuvinte, identitatea distinctă a comentariului incident de conformitate față de circumstanțialul de mod de conformitate își găsește *motivația sintactică* în *anacolutul* constînd în omiterea unei părți de comunicare considerate «în plus» de către vorbitor [Dimitriu, 2002].

Consecința în plan funcțional a acestei reorganizări sintactice este că unitatea incidentă de conformitate nu mai este nici subordonată (funcția de comentariu incident de conformitate nu mai este urmarea raportului de subordonare, ci urmarea unei relații heteroplane), și nici principală (căci, deși nu se poate identifica un termen regent – în planul comunicării propriu-zise – față de care enunțul incident să se subordoneze, totuși, comentariul incident de conformitate apare întotdeauna ca termen secund al relației și, formal, are aspect de subordonat). Așadar, unitatea incidentă de conformitate, avînd caracteristici mixte (la fel cu cea justificativă și cu cea apozitivă): și/nici principal, și/nici secundar, vom spune că aceasta, din punctul de vedere al importanței, este purtătoarea unei *funcții sintactico-pragmatice intermediare* [Timofte, 2005], și anume *funcția de comentariu incident de conformitate*.

④ **Motivația semantico-pragmatică** a stereotipiei structurii incidente de conformitate trebuie să plece de la observația că toate enunțurile citate din discursul biblic conțin un *verbum dicendi* care face trimitere la o *referință scripturistică* („după cum este scris”, „după cum zice Scriptura”, „după cum zice în Osea”, „cum zisese Isaia mai înainte”). Această stereotipie ține de identitatea specifică a stilului religios, caracterizat, ca toate celelalte stiluri funcționale, binar, prin conținut și formă.

Din punctul de vedere al *conținutului*, *stilul religios* se particularizează în mod cu totul special prin identitatea unică *Cuvînt scris – Cuvînt întrupat*. Altfel spus, conținutul stilului biblic-religios este construit pe premisa că acest Cuvînt, numit Biblia⁷⁷ sau Sfintele Scripturi, este vocea autoritară a Cuvîntului lui Dumnezeu, descoperirea infailibilă a voii Lui, față de care orice altă voce trebuie să se subordoneze. Premisa aceasta necesită o clarificare: și anume, ea nu impune o interdicție privind cercetarea, mai exact, Cuvîntul scris nu se sustrage cercetării acestei pretenții de autoritate absolută pe care o postulează, ci doar impune o metodologie de cercetare aparte cu privire la propria valoare de adevăr, și care derivă din unicitatea obiectului de cercetare. Ortodoxia acestei metodologii comportă o discuție ce vizează mai multe coordonate. Le semnalăm mai departe doar pe acelea care au legătură directă cu stereotipia structurală în atenție, specifică stilul religios.

a) *Creditarea autorității unui nume e circumscrisă domeniului de cercetare*. Cuvîntul lui Dumnezeu definește domeniul spiritual/moral de cercetare. Prin urmare, verificarea valorii de

⁷⁷ Termenul Biblie nu se găsește nicăieri scris în Scripturi. El derivă din grecescul *biblos*, însemnînd “carte” (la plural, *biblia* = „cărți”). Inițial, termenul însemna “păpîrșă egipteană”, materialul de bază folosit la copierea surselor antice. Denumirea își are originea în numele portului fenician Byblos, de unde se obținea, de obicei, păpîrșul. În epistolele pauline *Biblia* este identificată cu *Sfintele Scripturi* (vezi, Romani 1: 1-2; 2 Timotei 3: 15).

adevăr a acestui Cuvânt nu se poate face prin raportarea la voci aparținând altor domenii și specializări. Observația aceasta are valoare de axiomă. Cu alte cuvinte, expertul bucătar, cercetător al artei culinare, nu poate pretinde autoritate de specialist în domeniul militar, farmaceutic etc., nici nu va legitima valoarea propriei creații (o carte de bucate) cu autoritatea operei lui Einstein, la fel cum nici specialistul în fizica cuantică nu va căuta confirmarea adevărului teoriilor sale în opinia primei balerine a Teatrului Național. Este de la sine înțeles că în exemple de felul acesta nu poate fi vorba de o desconsiderare a autorității vocilor de vîrf ale diferitelor domenii, ci de o evitare a confuziei categoriilor (aici, o confuzie de ordin metodologic), care ar duce la ridicol și derizoriu. În această ordine de idei, în domeniul spiritual/moral, domeniu care are ca obiect de cercetare voința descoperită a lui Dumnezeucu privire la mîntuirea omului, cercetătorul nu poate verifica valoarea de adevăr a Cuvîntului scris prin raportare la propria prejudecată, nici prin raportare la opinia lui Platon, sau a lui Heidegger sau a altor mari gînditori, care, din acest punct de vedere, ar fi voci lipsite de autoritate. În acest punct al demersului logic, se impune identificarea unui răspuns la întrebarea: „Care sînt vocile autorizate ale domeniului de cercetare spiritual/moral care să evalueze postulatul de Adevăr absolut pe care îl reclamă Cuvîntul scris?” Din această întrebare derivă cea de-a doua coordonată a metodologiei în discuție.

b) *Acreditarea valorii de adevăr a Cuvîntului scris este legitimată de calitatea autorității evaluatoare.* În mod firesc, verificarea și validarea calității de Adevăr absolut pe care o reclamă Cuvîntul lui Dumnezeu – Cel scris și Cel întrupat – nu poate fi făcută de către instanțe inferioare din punctul de vedere al autorității, la fel cum nici o instituție nu poate primi acreditare de funcționare decît din partea unei instituții superioare. Or, Adevărul absolut, prin natura Lui, se impune cu necesitate ca punct de început al tuturor lucrurilor, suficient Sieși și supraordonat tuturor. Biblia spune că lui Adam, adică omului, i-a fost dată autoritate peste sfera naturii⁷⁸, dar în sfera morală/spirituală i-a fost interzisă⁷⁹: aici numai Dumnezeu este Autoritatea supremă care stabilește ce e bine vs. rău, adevărat vs. fals. Această rînduială lăsată de la început arată că în domeniul moral/spiritual, omului nu-i este dat să aibă „adevărul lui”, relativ – căci asumarea autorității în domeniul interzis este tot un act de credință: însă nu în Dumnezeu, ci în

⁷⁸ „Dumnezeu i-a binecuvîntat, și Dumnezeu le-a zis: „Creșteți, înmulți-vă, umpleți pămîntul, și supuneți-l; și stăpîniți peste peștii mării, peste păsările cerului, și peste orice viețuitoare care se mișcă pe pămînt” (Gen. 1: 28).

⁷⁹ „dar din pomul cunoștinței binelui și răului să nu mănînci [...]”(Geneza 2: 17).

promisiunea înșelătoare a șarpelui: „veți fi ca Dumnezeu”⁸⁰. Se impune de aici că ortodoxia metodei de cercetare înseamnă evaluarea valorii de adevăr a Cuvîntului scris prin raportare la ceea ce este egal cu Sine Însuși, adică tot la Cuvîntul scris. Această situație aparte, care definește conceptul de *autoacreditare*, pare a descrie un circuit închis⁸¹, ce pune pe cercetător în fața unui dat pe care trebuie să-l accepte fără a mai cerceta. În aceste condiții, se ridică, legitim, întrebarea: „În ce măsură este autoacreditarea o garanție a Adevărului?”

c) *Autoacreditarea (argumentul intern) este confirmată de argumente externe*. O cercetare mai atentă a problemei descoperă că *autoacreditarea* se constituie numai în *argument intern* al naturii divine a revelației, adică este argumentul care vizează *natura intrinsecă a Adevărului*. Aceasta din urmă, însă, are manifestări sau trăsături care îl fac recognoscibil ca atare cercetătorului (în opoziție cu falsul), și, deci, prin care adevărul se face accesibil cercetării. Trăsăturile acestea vizibile și inerente naturii Sale au valoare de *argumente externe* (ele mărturisesc despre Adevăr). Situația aceasta nu este singulară. Ea poate fi ușor înțeleasă prin analogie cu natura: la întrebarea „De ce pomul din grădină este măr?”, răspunsul cel mai la îndemînă este „Pentru că face mere.” Firește, însă, că mărul nu este măr pentru că face mere, ci mărul face mere pentru că este măr. Altfel spus, merele sînt numai *consecința* vizibilă a naturii pomului (= argument extern), însă *cauza* (vizată de întrebare) pentru care pomul face mere nu poate fi identificată decît în însăși natura pomului: „Pomul este măr pentru că este măr.” (= argument intern). În același fel, cu privire la Cuvîntul scris, a cărui origine divină nu poate fi motivată decît intern (autoacreditată), există posibilitatea de a identifica trăsături (consecințe) cu valoare de argumente externe ale naturii Lui. Care sînt, așadar, trăsăturile care fac proba originii divine a revelației scrise?

d) *Conformitatea scripturilor cu ele însele – trăsătură fundamentală de conținut a stilului religios*. Trăsăturile-argument pentru natura divină a Cuvîntului scris sînt identice cu cele ale Cuvîntului întrupat. Limitînd discuția de față la ceea ce clarifică geneza stereotipiei structurale pe care o avem în atenție, amintim doar una din aceste trăsături, și anume, cea pe care Iisus Hristos a amintit-o fariseilor în disputa asupra identității Sale divine: **unitatea de conținut**⁸² – „Orice împărăție dezbinată împotriva ei însăși este pustiită; și orice cetate sau casă

⁸⁰ Geneza 3: 5.

⁸¹ „Chiar dacă Eu mărturisesc despre Mine Însuși, mărturia Mea este adevărată, fiindcă știu de unde am venit și unde Mă duc. Voi nu știți de unde vin, nici unde Mă duc. [...] Eu sînt Cel ce mărturisesc despre Mine Însuși și mărturisește despre Mine Tatăl, Cel ce M-a trimis.” (Ioan 8:14. 18).

⁸² Argumentul unității sau al armoniei de conținut este repetat în Sfintele Scripturi în mai multe rînduri: în *Evangelia după Luca*: „Orice împărăție dezbinată împotriva ei este pustiită; și o casă dezbinată împotriva ei se prăbușește peste alta.” (Luca 11: 17); apostolul Pavel declară că „Iisus Hristos este același ieri și azi și în veci” (Evrei 13: 8); apostolul Iacov amintește că în „Tatăl luminilor” „nu este nici schimbare, nici umbră de mutare” (Iacov 1: 17).

dezbinată împotriva ei însăși nu poate dăinui.” (Matei 12: 25). În practica cercetării, deci, coerența de conținut a textelor cu pretenție de revelație divină dovedește acțiunea unuia și aceluiași Duh asupra procesului inspirației (Duhul Adevărului, adică Duhul lui Dumnezeu, care este Unul)⁸³. Dimpotrivă, contradicțiile de conținut și inconsecvențele prezente în / între texte sînt urmarea acțiunii unor duhuri diferite. Astfel, în situația că un text religios propune o învățătură care este contradictorie cu lumina primară, acest lucru duce la anularea valorii lui de adevăr – deoarece, pentru a-și dovedi identitatea reclamată, de text sacru, acesta trebuie să facă **proba conformității** cu revelația deja dată (lumina primară). Armonia cu Scripturile este, deci, esențială, căci nici un proroc autentic de mai târziu nu vorbește împotriva descoperirilor făcute deja prin prorocii de dinainte de el. Apostolul Pavel amintește că: „Duhurile prorocilor sînt supuse prorocilor” (1 Corinteni 14: 32). Principiul subordonării învățaturii noi față de lumina veche este susținut și de faptul că, dacă Dumnezeu este sursa descoperirilor și inspirației tuturor prorocilor autentici, El nu se poate contrazice *prin* aceștia. Se impune, din cele spuse mai sus, observația că deosebirea adevărului de fals nu este posibilă în afara cercetării: așa cum înțelegerea oricărei teme de cercetare presupune o permanentă relaționare cu celelalte teme ale domeniului⁸⁴, tot astfel, aprecierea adecvată a armoniei de conținut ce caracterizează Adevărul Sfintelor Scripturi presupune cercetarea tuturor aspectelor lui⁸⁵. Astfel, prin chiar faptul că reclamă cu necesitate o permanentă raportare la «stă scris», deci la cercetarea comparată a textelor Scripturii, stilul religios se caracterizează printr-un conținut a cărui înțelegere este fundamentată rațional, pe cercetare, iar nu impusă arbitrar, ca un tabu ce trebuie respectat fără filtrul gîndirii.

Discuția succintă de mai sus, referitoare la metodologia cercetării textului sacru, descoperă astfel, geneza și funcțiile semantico-pragmatice ale stereotipiei din textul paulin:

- în privința genezei, constatăm că *semantica conformității* – constînd în *conformarea propriei voci la vocea autoritară a Cuvîntului scris* – își are originea în chiar

⁸³ Textul Sfintelor Scripturi face proba autenticității tocmai prin remarcabila unitate de conținut (care e singulară între toate textele cu caracter religios din diferitele culturi ale lumii): cele 66 de cărți care o compun se citesc ca o singură carte, în ciuda faptului că sînt scrise în 3 limbi diferite de-a lungul unei perioade de aproape 1600 de ani, de către aproximativ 40 de scriitori aparținînd la medii socio-culturale și profesionale diferite și aflați la distanță unul de celălalt nu doar în timp, ci și în spațiu (3 continente).

⁸⁴ Identitatea aparte a funcției sintactice a propoziției predicative, de exemplu, nu ar putea fi apreciată corect în afara înțelegerii statutului acestei funcții la nivelul propoziției și a discuției referitoare la noțiuni ca *principal* – *secundar*, ceea ce, în esență, înseamnă că cercetarea unei singure funcții sintactice angajează cercetarea tuturor funcțiilor.

⁸⁵ Temele dezbătute de apostolul Pavel în epistolă (împlinirea profețiilor mesianice în persoana lui Iisus Hristos, conceptual de *popor ales* etc.) implică cu necesitate cunoașterea și a celorlalte teme circumscrise Adevărului, la care el face referința prin „după cum este scris”: adevărul despre moarte, adevărul despre înviere, adevărul despre judecată, adevărul despre a doua venire a Mîntuitorului etc. Astfel, armonia de conținut a Sfintelor Scripturi este o trăsătură ce poate fi apreciată adecvat numai printr-un studiu sistematic și de profunzime a Cuvîntului scris. Dimpotrivă, lectura superficială și ocazională nu poate face deosebirea între contradicții reale și aparente.

trăsătura fundamentală de conținut a stilului religios, care este conformitatea scripturilor cu ele însele. La rândul ei, trăsătura de conținut a acestui stil funcțional este motivată prin imperativul de a cerceta identitatea (originea) textelor (deosebirea duhurilor);

- în ceea ce privește funcțiile semantico-pragmatice ale stereotipiei constând în referința la Sfintele Scripturi, se dovedește că, în loc de a fi expresia unui viciu de formă, semantica conformității vocii individuale la Cuvântul scris se relevă ca stereotipie *structurală* [Nagy, 2015], *sistemică* și cu funcție *structurantă* deopotrivă la nivelul stilului funcțional și al discursului individual: căci ea se constituie în piatră de rezistență a întregului construct discursiv: în absența acesteia, discursul religios se transformă într-un act comunicativ eșuat, fals, deci se autoanulează. În această ordine de idei, constatăm că în stilul religios, forța argumentativă a *discursului polifonic* [Ducrot, 1980: 233-237; Anscombe, Ducrot, 1988: 174-181] este dată tocmai de vocea Cuvântului lui Dumnezeu în formă scrisă. Or, această voce care se impune ca având *importanța principală / cea mai mare* este actualizată în discurs prin *termenul secund*, incident. Dacă imposibilitatea de a valida conținutul propriei voci prin vocea cu autoritate absolută a Cuvântului scris duce la nereușita actului comunicativ, dimpotrivă, *polifonia concordantă* a vocilor din cele două planuri (aici, comunicare propriu-zisă – comentariu incident) conferă valoare de adevăr propriei enunțări – ceea ce face din comunicare un act ilocutoriu reușit. Astfel, *din perspectivă semantico-pragmatică, termenul incident are importanță obligatorie și principală (supraordonată)* față de *termenul* actualizat prin *comunicarea propriu-zisă*, devenit, din acest punct de vedere, *termen secund, subordonat*. Situația aceasta descrie o ierarhie inversată față de cea pe care o evidențiază o analiză doar din perspectivă sintactică a enunțului.

Din punctul de vedere al *formei*, limbajul *stilului biblic-religios* este expresia nedesăvârșită și limitată a limbajului omenesc. Ea nu redă forma de gândire și de exprimare a lui Dumnezeu⁸⁶, ci este adevăr divin exprimat în limbaj omenesc. Există o paralelă între Iisus cel întrupat și Biblie: Iisus era Dumnezeu și om în același timp, divin și uman, îmbinat în Unul

⁸⁶ Există o singură ocazie când Dumnezeu a rostit și a scris exact cuvintele Sale, și anume cele Zece Porunci. Ele au o alcătuire divină, nu umană (Exod 20: 1-17; 31: 18; Deuteronom 10: 4-5). Totuși, chiar și acestea a trebuit să fie exprimate în limitele limbajului omenesc.

singur. Biblia este, tot la fel, o combinație divino-umană. Ce s-a spus despre Hristos poate fi spus și despre Biblie: „Cuvântul S-a făcut trup și a locuit printre noi” (Ioan 1: 14). Această combinație divino-umană face ca Biblia să fie unică printre lucrările literare. Dumnezeu „a insuflat”⁸⁷ mesajul sau conținutul ideatic prorocilor, nu le-a dictat însă cuvintele: nu avem de-a face cu „scriere automată”, ca la Jung. Instrumentul uman-transmițător al mesajului, în procesul scrierii nu este depozitat de propria-i individualitate, rațiune, integritate sau personalitate. Într-o măsură oarecare, relația dintre Moise și Aaron ilustrează legătura dintre Duhul Sfânt și scriitor: Dumnezeu i-a spus lui Moise: „Iată că te fac Dumnezeu pentru faraon, și fratele tău Aaron va fi profetul tău” (Exod 7: 1; 4: 15-16). Moise îl informa pe Aaron despre soliile lui Dumnezeu, iar Aaron, la rândul său, le comunica faraonului, în propriul limbaj și în stilul său. Tot la fel, scriitorii Bibliei au transmis poruncile și mesajele divine în propriul stil și limbaj. Aceasta explică de ce vocabularul și sintaxa cărților Bibliei diferă și reflectă educația și cultura fiecărui scriitor. În formă, deci, Biblia se prezintă ca expresie nedeșăvârșită și limitată a limbajului omenesc, purtând amprenta particularității stilistice și culturale a fiecărui scriitor.

Această trăsătură formală ce caracterizează stilul biblic-religios are drept rezultat particularizări sintactico-pragmatice diferite ale *semanticii polifoniei concordante*. În textul paulin al *Epistolei către Romani*, descoperim patru forme de actualizare a acesteia, și anume:

- *forma comentariului incident de conformitate* – exemplele cele mai numeroase, citate în prima parte a lucrării (3)-(22);
- *forma comentariului justificativ* – exemplele (23)-(33);
- *forma propozițiilor principale din planul comunicării propriu-zise* – exemplele (34)-(40);
- *forma structurilor anacolutice (justificative sau principale) cu jonctiv suspendat și verbum dicendi subînțelese* (41)-(44).

Cităm, în continuare, ultimele trei forme de exprimare a semanticii conformității cu Scripturile.

(23) Tu, care te fălești cu Legea, necinstești pe Dumnezeu prin călcarea acestei Legi?
Căci „din pricina voastră este hulit Numele lui Dumnezeu între Neamuri”, **după cum este scris.** (Rom. 2: 23-24)

⁸⁷ 2 Timotei 3: 16.

- (24) Dacă Avraam a fost socotit neprihănit prin fapte, are cu ce să se laude, dar nu înaintea lui Dumnezeu. **Căci ce zice Scriptura?** „Avraam a crezut pe Dumnezeu, și aceasta i s-a socotit ca neprihănire.” (Rom. 4: 2-3)
- (25) Fericirea aceasta este numai pentru cei tăiați împrejur sau și pentru cei netăiați împrejur? **Căci zicem** că lui Avraam credința „i-a fost socotită ca neprihănire.” (Rom. 4: 9)
- (26) Deci ce vom zice? Nu cumva este nedreptate în Dumnezeu? Nicidecum! **Căci El a zis lui Moise:** „Voi avea milă de oricine-Mi va plăcea să am milă; și Mă voi îndura de oricine-Mi va plăcea să Mă îndur.” (Rom. 9: 14-15)
- (27) Așadar, nu aîrnă nici de cine vrea, nici de cine aleargă, ci de Dumnezeu care are milă. **Fiindcă Scriptura zice lui faraon:** „Te-am ridicat înadins, ca să-Mi arăt în tine puterea Mea și pentru ca Numele Meu să fie vestit în tot pământul.” (Rom. 9: 16-17)
- (28) Dar nu toți au ascultat de Evanghelie. **Căci Isaia zice:** „Doamne, cine a crezut propovăduirea noastră?” (Rom. 10: 16)
- (29) Dar întreb iarăși: „N-a știut Israel lucrul acesta?” Ba da; **căci Moise, cel dintîi, zice:** „Vă voi întărîta la pizmă prin ceea ce nu este neam, vă voi ațîța mînia printr-un neam fără pricepere.” (Rom. 10: 19)
- (30) Întreb, dar: „A lepădat Dumnezeu pe poporul Său?” Nicidecum! **Căci** și eu sînt israelit, din sămînța lui Avraam, din seminția lui Beniamin. (Rom. 11: 1)
- (31) Preaiubiților, nu vă răzbunați singuri; ci lăsați să se răzbune mînia lui Dumnezeu; **căci este scris:** „Răzbunarea este a Mea; Eu voi răsplăti”, zice Domnul. Dimpotrivă: dacă îi este foame vrăjmașului tău, dă-i să mănînce; dacă-i este sete, dă-i să bea; căci dacă vei face astfel, vei îngrămădi cărbuni aprinși pe capul lui.” (Rom. 12: 19-20)
- (32) Dar pentru ce judeci tu pe fratele tău? Sau pentru ce disprețuiești tu pe fratele tău? Căci toți ne vom înfățișa înaintea scaunului de judecată al lui Hristos. **Fiindcă este scris:** „Pe viața Mea Mă jur, zice Domnul, că orice genunchi se va pleca înaintea Mea și orice limbă va da slavă lui Dumnezeu.” (Rom. 14: 10-11)

Notă. Este de remarcat comportamentul identic, din punct de semantic și formal, al structurilor justificative cu cele incidente de conformitate:

(33) Dar nu toți au ascultat de Evanghelie. **Căci Isaia zice: „Doamne, cine a crezut propovăduirea noastră?”** (Romani 10: 16)

În exemplul (33):

- *semantic*, fraza justificativă nu exprimă cauza sau motivul acțiunii exprimate de verbul din propoziția anterioară, cu care se relaționează; aceasta, deoarece fraza explicativă nu determină conținutul unui termen din unitatea precedentă, ci vizează *actul enunțării precedente*, reprezentînd *justificarea acestui act*;
- *semantic și formal*, circumstanțialul de cauză depinde de regentul verbal din propoziția regentă; or, comentariul justificativ (concretizat aici printr-o frază justificativă) *se referă la comunicarea precedentă* (aici, propoziție) *considerată în ansamblul ei*, cu posibila focalizare a unei informații vehiculate de unul din constituenții acestuia;
- *formal*, circumstanțialul de cauză poate fi însoțit sau nu de virgulă, în funcție de poziția față de verbul regent, în timp ce comentariul justificativ este obligatoriu însoțit de mărci prozodice cărora, în codul scris, le corespund diferite semne de punctuație: aici, semnul punctul.

(34) și, măcar că sînt sămînța lui Avraam, nu toți sînt copiii lui Avraam; **ci este scris:** „În Isaac vei avea o sămînță care-ți va purta numele.” (Rom. 9: 7)

(35) **Și** Isaia merge cu îndrăzneala pînă acolo că **zice:** „Am fost găsit de cei ce nu Mă căutau; M-am făcut cunoscut celor ce nu întrebau de Mine.” (Rom. 10: 20)

(36) **Pe cînd**, despre Israel **zice:** „Toată ziua Mi-am întins mîinile spre un norod răzvrătit și împotrivor la vorbă.” (Rom. 10: 21)

(37) **Și** David **zice:** „Masa lor să li se prefacă într-o cursă, într-un laț, într-un prilej de cădere și într-o dreaptă răsplătire. (10) Să li se întunece ochii ca să nu vadă, și spinarea să le-o ții mereu gîrbovită.” (Rom. 11: 9-10)

(38) **Este zis iarăși:** „Înveseliți-vă, Neamuri, împreună cu poporul Lui.” (Rom. 15: 10)

(39) **Și iarăși:** „Lăudați pe Domnul, toate neamurile; slăviți-L, toate noroadele.” (Rom. 15: 11)

- (40) **Tot astfel și Isaia zice:** „Din Iese va ieși o Rădăcină care Se va scula să domnească peste Neamuri; și Neamurile vor nădăjdui în El.” (Rom. 15: 12)
- (41) Tu, care te fălești cu Legea, necinstești pe Dumnezeu prin călcarea acestei Legi? **Căci** „din pricina voastră este hulit Numele lui Dumnezeu între Neamuri”, **după cum este scris.** (Rom. 2: 23-24)
- (42) În adevăr, nu este nici o deosebire între iudeu și grec; căci toți au același Domn, care este bogat în îndurare pentru toți cei ce-L cheamă. **Fiindcă** „oricine va chema Numele Domnului va fi mântuit.” (Rom. 10: 12-13)
- (43) Dar eu întreb: „N-au auzit ei?” Ba da; **căci** „glasul lor a răsunat prin tot pământul, și cuvintele lor au ajuns pînă la marginile lumii.” (Rom. 10: 18)
- (44) **Și iarăși:** „Lăudați pe Domnul, toate neamurile; slăviți-L, toate noroadele.” (Rom. 15: 11)

Așa cum se poate observa, ultimele trei forme de exprimare a semanticii polifoniei concordante au o frecvență mai redusă în comparație cu comentariul incident de conformitate. Totuși, prin conținut, geneză și funcții, toate aceași valoare *structurală și structurantă* în discurs: semantica pe care o actualizează ele condiționează și legitimează identitatea textului sacru. Constatăm deci, că, în timp ce *semantica* conformării propriei voci la vocea Sfințelor Scripturi este o *particularitate de conținut a stilului funcțional religios, forma* de exprimare a acesteia reflectă alegerea individuală a scriitorului, deci este o *particularitate a discursului individual*. În concluzie, comentariul incident de conformitate din *Epistola lui Pavel către Romani* se impune, prin frecvența întrebuirii, ca structură stereotipă cu valoare funcțională, pozitivă, și reflectă, pe de o parte, o stereotipie de conținut a stilului funcțional religios, iar pe de altă parte, o stereotipie formală a stilului individual.

BIBLIOGRAFIE

Anscombre, Jean Claude, Ducrot, Oswald, 1988, *L'argumentation dans la langue*, Liège-Bruxelles, Pierre Mardaga Editeur

- Biblia sau Sfînta Scriptură a Vechiului și Noului Testament cu Trimiteri*, 2005. Societatea Biblică Interconfesională din România, trad. Dumitru Cornilescu, București, Editura Societății Biblice Interconfesionale din România
- Eugen Coșeriu, *Prelegeri și conferințe* (1992–1993), Iași, 1994 (supliment al „Anuarului de lingvistică și istorie literară”, XXXIII, 1992–1993, Seria A – Lingvistică)
- Dimitriu, C., 2002. *Tratat de gramatică a limbii române, II, Sintaxa*, Iași, Institutul European
- Ducrot, Oswald *et alii*, 1980, *Les mots du discours*, Paris, Les Editions de minuit
- Nagy, Rodica (coord.), 2015. *Dicționar de analiză a discursului*, Iași, Institutul European
- Timofte, Monica, 2005. *Actualitatea sintaxei românești «clasice moderne»*, Iași, Casa Editorială *Demiurg*
- Timofte, Monica, 2015. *Textul ca unitate pragmatico-sintactică*, în „Discurs critic și variație lingvistică. De la frază la text: lingvistică și literatură” (volum coordonat de Rodica Nagy, Mircea A. Diaconu, Alina Nacu), Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, p. 385-392

Aplicația 2.

Metatextul aparatului critic în stilul biblic-religios.

Identitate. geneză, funcție

① Lucrarea de față supune atenției conceptul de *metatext*, avînd ca obiect de aplicație *referințele marginale* ce însoțesc textul Sfintelor Scripturi. Cunoscute și sub sintagma terminologică de *trimiteri scripturistice*, ele reprezintă o parte din aparatul critic atașat textului sacru. Așadar, excursul de față ia în discuție o componentă a aparatului critic în calitatea sa de metatext în scopul de a-i examina identitatea, geneza și funcția, iar terminologia, respectiv conceptele întrebuintate aici, se situează în continuitatea viziunii noastre referitoare la text ca unitate pragmatico-sintactică [cf. Timofte, 2015].

② **Identitate. Sub aspect formal**, se impune observația că frecvența deosebit de mare a referințelor marginale la versetele biblice este o trăsătură dominantă a organizării tuturor celor 66

de cărți ce compun Biblia. Investigarea *Epistolei lui Pavel către Romani*⁸⁸, de exemplu – o epistolă de dimensiuni medii – evidențiază cu ușurință acest fapt: în cele 16 capitole ale epistolei există 1234 de trimiteri scripturistice marginale, distribuite pe capitole după cum urmează: cap. 1 – 117, cap. 2 – 98, cap. 3 – 91, cap. 4 – 56, cap. 5 – 66, cap. 6 – 63, cap. 7 – 38, cap. 8 – 140, cap. 9 – 103, cap. 10 – 53, cap. 11 – 89, cap. 12 – 129, cap. 13 – 50, cap. 14 – 56, cap. 15 – 89, cap. 16 – 76.

În sistematizarea inventarului de referințe scripturistice am stabilit următorul principiu: un singur semn grafic în corpul textului pentru o singură referință marginală. Aceasta înseamnă că numărul trimiterilor scripturistice la versetele biblice din corpul textului variază între 1 și 4, indiferent de numărul versetelor ce apar în cuprinsul referinței. Așadar:

- un singur semn grafic (*) – o singură referință marginală:

(1) *Dar Dumnezeu* Își arată dragostea față de noi prin faptul că, pe când eram noi încă păcătoși, Hristos a murit pentru noi.* (Rom. 5:8)

*Ioan 15:13; 1Pet. 3:18; 1Ioan 3:16; 1Ioan 4:9, 10

- două semne grafice (*, **) – două referințe marginale:

(2) *Preaiubiților, nu* vă răzbunați singuri; ci lăsați să se răzbune mînia lui Dumnezeu; căci este scris: „Răzbunarea** este a Mea; Eu voi răsplăti”, zice Domnul.* (Rom. 12:19)

*Lev. 19:18; Prov. 24:29; Rom. 12:17. **Deut. 32:35; Evr. 10:30

- trei semne grafice (*, **, †) – trei referințe marginale:

(3) *Să* nu vă potriviți chipului veacului acestuia, ci să vă prefaceți**, prin înnoirea minții voastre, ca să puteți deosebi† bine voia lui Dumnezeu: cea bună, plăcută și desăvîrșită.* (Rom. 12:2)

*1Pet. 1:14; 1Ioan 2:15. **Efes. 1:18; Efes. 4:23; Col. 1:21, 22; Col. 3:10. †Efes. 5:10, 17; 1Tes. 4:3

- patru semne (*, **, †, ††) – patru referințe marginale:

⁸⁸ Pentru trimiterile scripturistice folosite în această lucrare, am folosit traducerea Cornilescua Bibliei [*Biblia sau Sfînta Scriptură a Vechiului și Noului Testament cu Trimiteri*, 2005].

(4) *Și voi n-ați* primit un duh de robie, ca să mai aveți frică**; ci ați primit un duh† de înfiere care ne face să strigăm: „Ava††!, adică: Tată!”* (Rom. 8:5)

*1Cor. 2:12; Evr. 2:15. **2Tim. 1:7; 1Ioan 4:18. †Isa. 56:6; Gal. 4:5, 6. ††Mar. 14:36

Din punctul de vedere al conținutului, referința scripturistică marginală are în vedere un cuvânt din corpul textului biblic propriu-zis, pe care îl traduce (5a)-(5b), îl explică/justifică (6a)-(6b) sau îl comentează (7a)-(7b) prin analogie cu alte pasaje din cărțile canonului biblic, precizându-i astfel sensul.

(5a) *Pe când mă uitam cu băgare de seamă, iată că a venit un ȋap de la apus și a cutreierat toată fața pămîntului, fără să se atingă de el; ȋapul acesta însă avea un corn* mare între ochi.* (Dan. 8:5)

*Dan. 8:21

(5b) *ȋapul* însă este împărăȋia Greciei, și cornul cel mare dintre ochii lui este cel dintîi împărat**.* (Dan. 8:21)

*Dan. 8:5. **Dan. 11:3

(6a) *Aprozii au răspuns: „Niciodată* n-a vorbit vreun om ca Omul acesta.”* (Ioan 7:46)

*Mat. 7:29

(6b) *căci* El îi învăȋta ca unul care avea putere, nu cum îi învăȋtau cărturarii lor.* (Mat. 7:29)

*Ioan 7:46

(7a) *Cine răspunde fără* să fi ascultat, face o prostie și își trage rușinea.* (Prov. 18:13)

*Ioan 7:51

(7b) „*Legea* noastră osîndește ea pe un om înainte ca să-l asculte și să știe ce face?*”(Ioan 7:51)

*Deut. 1:17; Deut. 17:8, etc.; Deut. 19:15

Indiferent de particularizarea formală a conținutului (în structuri apozitive, explicative sau incidente), referința scripturistică marginală actualizează planul comentariilor. În acest fel, planul comentariilor (= referința scripturală marginală) are ca obiect al referinței comunicarea propriu-zisă (= versetul biblic propriu-zis, din corpul central al textului), iar unirea celor două planuri de comunicare are drept rezultat textul ca unitate pragmatico-sintactică [Timofte, 2015]. Se observă deci că identitatea textului este prin concepție fundamentată pe manifestarea dominantă a funcției metalingvistice în limbă [Timofte, 2015]. Această accepție, specializată, a termenului *text*, face din *metatext* un dublet terminologic – căci în esență, orice text este „o comunicare despre o altă comunicare” [Timofte, 2005]. Totuși, avînd în vedere că planul comentariilor în acest caz nu e plasat în continuitatea lineară a comunicării propriu-zise, ci este situat la distanță, marginal, adică „dincolo de” versetul biblic, vom folosi aici sintagma terminologică de *metatext* (meta = „dincolo de”) pentru a face trimitere la planul comentariilor marginale, situate spațial „dincolo de” textul propriu-zis al Scripturii, sub forma notelor de subsol. Prin *metatext*, așadar, înțelegem un enunț de gradul al doilea (care poate fi propoziție, frază sau text) avînd ca referință elemente ale enunțului (propoziție, frază sau text) de gradul întâi, pe care le explică, le traduce sau le comentează incident și care grafic este separat de enunțul de gradul întâi în mod similar cu notele de subsol. Așadar, considerăm potrivit să folosim cuvîntul sintetic *text* sau perifrastic *unitatea-text* cu trimitere la sensul restrîns, specializat, al termenului vs. sintagmele *textul Scripturii*, *textul sacru*, *textul biblic* – pe care le întrebuițăm cu sens general, nespecializat.

③-④ În ceea ce privește funcția referințelor marginale metatextuale folosite în Sfînta Scriptură, este evident că această organizare a aparatului critic urmărește producerea unor efecte la polul receptării, mai exact, are rolul de a facilita înțelegerea adecvată a sensurilor în context. Dincolo de deducția evidentă a acestui rol, finalitatea vizată de aparatul critic trimite, în mod inherent, la **geneza unei concepții și practici de hermeneutică biblică, și anume,**

principiul analogiei Scripturii (*analogia scripturae*). În consecință, vom analiza cele două aspecte – **geneză și funcție** – împreună.

Principiul analogiei Scripturii înseamnă, practic, că o porțiune a Scripturii interpretează o alta, devenind astfel cheia pentru înțelegerea pasajelor înrudite. Altfel spus, *Scriptura est sui ipsius interpret*⁸⁹.

Notă. În mod inerent, *funcționalitatea principiului analogiei* în cercetarea Scripturii este *fundamentată pe și condiționată* de un *alt principiu*, acela *al armoniei sau al unității de conținut* [Timofte, 2016]. Practic, acesta din urmă înseamnă că, din moment ce toată Scriptura este inspirată de același Duh și toată este Cuvântul lui Dumnezeu, prin urmare există o unitate și armonie fundamentală între diferitele ei părți. Diferitele părți ale Vechiului Testament sînt considerate de către scriitorii Noului Testament ca armonioase și avînd o autoritate divină egală. Cele două testamente sînt într-o relație de reciprocitate, iluminîndu-se unul pe celălalt. Teme majore ale Vechiului Testament sînt preluate și dezvoltate de scriitorii Noului Testament. În acest fel, Scriptura este privită de toți scriitorii Bibliei ca fiind un tot coerent, inseparabil.

Exemplul de referință și în această privință, Iisus Hristos, descrie felul în care Vechiul Testament iluminează Noul Testament (și în special pe Sine) în Ioan 5:39: „Cercetați Scripturile, pentru că socotiți că în ele aveți viața veșnică, dar tocmai ele mărturisesc despre Mine”. În altă parte, Mîntuitorul descrie cum El este Cel care iluminează și chiar împlinește Vechiul Testament: „Să nu credeți că am venit să stric Legea sau Proorocii; am venit nu să stric, ci să împlinesc. (Mat 5:17). Iisus Însuși a insistat ca ucenicii Săi să nu își bazeze convingerile privitoare la mesianitatea Sa doar pe fenomenele senzoriale, ci să creadă în El pe baza mărturiei Scripturilor Vechiului Testament (Luca 24:25-27).

Consecvent cu Modelul pe care Îl urmează, apostolul Pavel, în toate epistolele sale, își construiește discursul în acord cu învățătura Vechiului Testament din care preia numeroase citate. În acest fel, el pune în lumină faptul că nici unul din cele două testamente nu este dat la o parte de celălalt, ci că revelația mai tîrzie este testată de cea

⁸⁹ Enunțul latinesc *Scriptura est sui ipsius interpret* („Scriptura este propriul său interpret”) reprezintă sintetizarea principiului analogiei în cuvintele reformatorului Martin Luther.

anterioară. Ortodoxia acestei practici de cercetare a Sfintelor Scripturi este ilustrată și în perioada bisericii primare, prin exemplul iudeilor din Bereea, care „aveau o inimă mai aleasă decât cei din Tesalonic. Au primit Cuvîntul cu toată râvna, și cercetau Scripturile în fiecare zi, ca să vadă dacă ce li se spunea, este așa” (Fapte 17:11).

Principiul analogiei Scripturii, care statuează Biblia ca fiind propriul ei interpret, nu este o inovație a Reformațiunii, și nici un concept desprins din experiența recentă de cercetare, ci este un principiu identificabil în textul inspirat⁹⁰ al Bibliei sub trei forme:

A) ca practică cvasigeneralizată de raportare la textul sacru – practică ce aparține tuturor scriitorilor Bibliei și bisericii primare;

B) ca expectanță exegetică⁹¹ ce vizează pe interlocutorul-cititor specializat și nespecializat deopotrivă, din orice timp și din orice loc;

C) ca formulare explicită într-un text vechi-testamentar.

Examinăm succint în rândurile de mai jos cele trei ipostaze de descriere a acestui principiu.

A) În primul rînd, principiul analogiei este dedus din practica cvasigeneralizată a scriitorilor Bibliei și a bisericii primare.

În mod exemplar, acest principiu este ilustrat de Iisus Hristos Însuși, care, pe drumul către Emaus, arată cum tot ce spune Scriptura despre un anumit subiect (în cazul Lui, Mesia) ar trebui adus pentru a-și spune cuvîntul în interpretarea subiectului respectiv (Luca 24:27-45): pe drumul spre Emaus, cînd „a început de la Moise, și de la toți proorocii, și le-a tîlcuit, în toate Scripturile, ce era cu privire la El.” (Luca 24:27); mai tîrziu în seara aceea, în camera de sus, El a scos în evidență „că trebuie să se împlinească tot ce este scris despre Mine în Legea lui Moise, în Prooroci și în Psalmi.” Atunci le-a deschis mintea, ca să înțeleagă Scripturile” (Luca 24:44-45).

Aplicarea practică a acestui principiu, al Bibliei ca propriul ei interpret, nu înseamnă potrivirea laolaltă fără discernămînta tuturor pasajelor în maniera *proof-text*, fără a ține cont de contextul fiecărui verset. Însă, de vreme ce Scriptura are un singur Autor divin, urmează că este

⁹⁰ Folosim sintagma *text inspirat* cu referire la conținutul propriu-zis al Sfintelor Scripturi vs. *text neinspirat*, reprezentat de aparatul critic, care a fost adăugat mult mai tîrziu de exegeții Bibliei, ca instrument util de cercetare a textului sacru.

⁹¹ Exegeza este tehnica interpretării (< gr. *exeghesis* = „călăuzire, explicație”).

imperativ ca cercetarea să compare tot ce s-a scris asupra unui anumit subiect pentru a ține seama de toate aspectele subiectului.

B) Ca descriere a expectanței exegetice, acest principiu se adresează în egală măsură cititorului specializat și celui nespecializat din orice timp și din orice loc.

Iisus Hristos ilustrează acest lucru prin felul în care se raportează la învățătorul legii: întrebarea, „Ce este scris în Lege? Cum citești în ea?” (Luca 10:27) presupune, în mod firesc, că El se aștepta ca Biblia să fie înțeleasă. Când învățătorul legii a citat Deuteronom 6:5 și Levitic 19:18, Iisus l-a laudat pentru că răspunsese corect (Luca 10:27). De multe ori în rapoartele Evangheliilor, în dialogurile cu categorii heterogene de interlocutori (ucenici, noroadă, farisei, cărturari, saducheii etc.), Iisus Hristos pune în lumină același principiu, al analogiei Scripturilor: întrebărilor referitoare la semnificația unui text scripturistic El obișnuiește să le răspundă printr-o contra-întrebare, care solicită, din partea interlocutorului, răspunsul prin analogie cu alt text al Sfintelor Scripturi.: „N-ați citit niciodată în Scripturi?” (Mat 21:42); „N-ați citit...?” (Mat 12:3,5; 19:4; 21:16; 22:31; Marcu 2:25; 12:10,26; Luca 6:3). „Cine citește să înțeleagă!” (Mat 24:15; Marcu 13:14).

Corolarul acestei expectanțe exegetice implică aspectul *clarității* cao caracteristică de bază a textului Scripturii. Mărturia Scripturilor, într-adevăr, încurajează pe cititori la un studiu personal al Cuvîntului scris (Deut. 30:11-14; Luca 1:3-4; Ioan 20:30-31; Fapte 17:11; Rom. 10:17; Apoc. 1:3 etc.). Or, aplicația acestui imperativ ar fi imposibilă în absența trăsăturii [+claritate] a textului sacru.

În această privință, exemplul consecvent al scriitorilor Bibliei este că Scriptura trebuie luată în sensul ei simplu, literal, cu excepția faptului că este intenționat în mod clar și evident un sens figurat⁹². Această constantă a practicii lor susține existența unei intenții clare a Adevărului, ce se opune ideii mistice de multiplicitate subiectivă și necontrolabilă de înțelesuri. Nu poate fi ignorată valoarea exemplară a modelului de raportare la Scripturi pe care-l oferă Iisus Hristos și apostolii: ei vorbesc cu autoritate, oferind nu doar una⁹³ din multele interpretări individuale ale

⁹² Cf. și distincția pe care o face Iisus însuși și recunoașterea ucenicilor cu privire la diferența dintre limbajul literal și cel figurat (Ioan 16:25,29). Nu este vorba în aceste versete de nici o «decojire» a sensului literal pentru a ajunge la simburile înțelesului mistic, ascuns, alegoric, pe care doar cei inițiați l-ar putea descoperi.

⁹³ În același timp, interpretarea Noului Testament nu pretinde să epuizeze înțelesul unui anumit pasaj dat din Vechiul Testament, însă bogăția semantică a textului sacru nu este niciodată contradictorie. Cu alte cuvinte, claritatea interpretării nu epuizează semnificația textului, ci o pune în cadrul adecvat cu intenția comunicativă – întotdeauna necontradictorie – a scriitorului și/sau a Autorului.

pasajelor biblice, ci precizînd adevăratul înțeles care a fost intenționat de scriitorul uman și/sau de Autorul divin (cf. Fapte 3:17-18, 22-24).

Notă. În legătură cu aspectul clarității Scripturii, este de reținut conceptul de *intenție comunicativă* – care, în discursul stilului biblic-religios, este întotdeauna *specifică* sau *precisă*. Precizia intenției comunicative a adevărului este în mod viu ilustrată cu privire la profeția apocaliptică: tîlcuitorul angelic oferă cu consecvență o interpretare clară fiecărui simbol (cf. Daniel 7:16-27; 8:15-26). O altă ilustrație implică acele parabole ale lui Iisus în care El Însuși interpretează semnificația fiecărei părți a parabolilor (Matei 13:18-23, 36-43).

În același timp, ideea de *intenție comunicativă specifică* nu neagă faptul că unele părți ale Scripturii arată dincolo de ele însele (cf. tipologie, profeție predictivă, simboluri și parabole) către o semnificație extinsă sau împlinire viitoare a faptelor descrise. Însă, chiar și în aceste cazuri, semnificația extinsă sau împlinirea se naște din, este în armonie cu și, de fapt, este o parte integrantă a *intenției specifice* a adevărului: dacă analogia, deci compararea versetelor între ele, aduce claritate și coerență mesajului divin, iar nu contradicție, lucrul acesta se datorează tocmai existenței unei intenții comunicative specifice, precise, care îmbină armonios multiplele aspecte ale Adevărului într-un tot unitar și coerent.

C) Sub forma unei exprimări sintetice explicite, principiul analogiei Scripturii apare într-un text vechi-testamentar din cartea prorocului Isaia:

(8) „*Căci dă învățătură peste învățătură, învățătură peste învățătură, poruncă peste poruncă, poruncă peste poruncă, puțin aici, puțin acolo. Și pentru ei cuvîntul Domnului va fi: învățătură peste învățătură, învățătură peste învățătură, poruncă peste poruncă, poruncă peste poruncă, puțin aici, puțin acolo, ca mergînd să cadă pe spate și să se zdrobească, să dea în laț și să fie prinși.*” (Isaia 28:10-13)

Chiar dacă contextul istoric al acestor versete are în vedere un cadru de discuție diferit, examinarea atentă a acestui cadru întărește cu adevărat aplicabilitatea acestui pasaj la principiul

hermeneutic: mesajul textelor îi vizează pe cei care rîd de mesajul lui Isaia și aduc profetului insulte ca la beție (v. 9, 19, 14). Ei îl acuză că îi tratează ca pe niște copii, dîndu-le cele mai simple instrucțiuni. Isaia le reamintește ascultătorilor săi despre legi specifice pe care le-au încălcat „puțin aici, puțin acolo”, confruntîndu-i pretutindeni cu o așa simplitate și forță încît ei nu pot înțelege greșit. Batjocoritorii spun că Isaia îi învață în felul în care cineva ar învăța pe niște copii. Or, pentru Isaia, aceasta este calea pentru a face adevărul cît mai clar – prin repetiție și simplitate. Metoda lui Isaia de a face diferite precepte vechi testamentare să fie relevante în situația dată face totul atît de clar încît ei trebuie fie să asculte și să se supună, fie să respingă mesajul.

În același fel, principiul analogiei Scripturii urmărește – indiferent de contextul particular sau mai larg, socio-istoric – claritatea transmiterii mesajului. Avînd ca destinatar publicul nespecializat și nediferențiat după criterii socio-profesionale, aspectul clarității transmiterii mesajului se impune ca imperativ.

Este, de asemenea, adevărat că nu fiecare parte a Scripturii a fost pe deplin înțeleasă de ascultătorii originali sau chiar de scriitorii inspirați. În 1 Petru 1:10,12 apostolul indică faptul că este posibil ca profeții Vechiului Testament să nu fi înțeles cu claritate toate implicațiile mesianice ale profețiilor lor. Astfel, apostolul Petru sugerează o altă fațetă a principiului clarității Scripturii, și anume, aceea că revelația suplimentară mai clară, devine o cheie pentru o mai profundă înțelegere a pasajelor mai puțin clare. Aceeași idee pare să fie sugerată dintr-o perspectivă diferită și în 2 Petru 3:16 unde apostolul scrie că unele lucruri pe care le-a scris Pavel sînt „greu de înțeles”. Aceste pasaje dificile nu trebuie să constituie punctul de plecare, pe care „cei neștiutori și nestatornici le răstălmăcesc spre pierzarea lor”, ci trebuie văzute în contextul mai larg al afirmațiilor mai clare ale adevărului Scripturii. Evrei 1:1-3 indică această progresie a revelației (și a receptării ei) de la profeții Vechiului Testament la Singurul Fiu al lui Dumnezeu (cf. și Ioan 1:16-18; Coloseni 1:25-26).

Este clar, însă, că progresia revelației nu înseamnă că Scripturile mai tîrzii contrazic sau anulează Revelația anterioară, ci înseamnă că Revelația ulterioară iluminează, clarifică sau amplifică adevărurile prezentate anterior. Această coerență a actului de emiter-receptare a mesajului este pusă în valoare de aplicarea adecvată a principiului hermeneutic al analogiei Scripturii.

Astfel, Iisus Hristos, în Predica de pe Munte (Matei 5) nu anulează preceptele Decalogului, ci le dezbracă de acumulările tradiției eronate descoperind adevărata profunzime a semnificației și aplicației lor. Ideile de bază cu privire la această semnificație mai profundă a legii existau încă din Vechiul Testament, iar Iisus permite ca acest Adevăr să strălucească mai puternic eliberându-l de interpretările distorsionate ale unora dintre cărturari și farisei. În același fel, autorii biblici mai târziu scriu cunoscând bine ceea ce a fost scris înainte și adesea își asumă și clădesc pe ceea ce era mai devreme, făcând analogii cu scripturile anterioare. O citire mai îndeaproape a unui pasaj mai târziu poate indica ecouri ale sau aluzii la pasajele timpurii și pasajele timpurii în contextul lor devin cheia interpretării semnificației depline a celor din urmă. Aceasta este în mod special evident în cartea Apocalipsei. Pe de altă parte pasajele mai timpurii pot să nu fie pe deplin înțelese pînă ce nu sînt văzute în lumina revelației mai târzii. Aceasta funcționează în special în cazul tipologiei și profeției (Matei 12:6,42,43; 1Petru 1:10-12). Astfel spirala înțelegerii ia amploare pe măsură ce pasajele târzii le luminează pe cele timpurii și invers. Iisus a afirmat pe scurt acest aspect al analogiei Scripturii: „Scriptura nu poate fi desființată. (Ioan 10:35). De vreme ce Scriptura are un singur Autor divin, diferitele părți ale Scripturii sînt în concordanță unele cu altele. De aceea Scriptura nu poate fi așezată împotriva Scripturii. Toate doctrinele Bibliei vor fi în armonie unele cu altele, și interpretarea pasajelor individuale se va armoniza cu totalitatea învățăturilor Scripturii asupra subiectului respectiv.

Sintetizînd cele arătate la punctele §2-§3, constatăm că cele trei ipostaze de manifestare a principiului analogiei descriu geneza și continuitatea funcționării unui principiu de hermeneutică biblică, principiu care este recunoscut și pus în valoare și de către metatextul aparatului critic atașat textului sacru la distanță de secole⁹⁴ după încheierea canonului biblic.

⑤ Rezumînd discuția privitoare la metatextul trimitărilor scripturistice marginale în stilul biblic-religios, în paginile acestei lucrări am arătat următoarele:

- trimitățile scripturistice au o *identitate formală și de conținut* aparte: ele sînt situate marginal față de textul propriu-zis, asemenea notelor de subsol, avînd în vedere un cuvînt din corpul textului biblic, pe care îl traduc apozitiv, sau îl justifică prin structuri explicative, sau îl comentează incident prin analogie cu alte pasaje din canonul biblic,

⁹⁴ Ca parte a acestui aparat critic, trimitățile scripturistice marginale au fost adăugate începînd cu secolul al XVI-lea –cf. *Tyndale's Testament* (1534, a treia ediție) și *Coverdale's Bible* (1535) –, iar numărul lor a fost augmentat considerabil pînă la începutul secolului al XIX-lea (*The Treasury of Scripture Knowledge*) – vezi <http://www.realbiblestudy.com/?p=91>

aducând precizări semantice. În toate cele trei ipostaze formale, trimiterile scripturistice actualizează planul comentariilor;

- avînd în vedere că planul comentariilor în acest caz nu e plasat în continuitatea lineară a comunicării propriu-zise, ci este situat la distanță, marginal, adică „dincolo de” versetul biblic, folosim sintagma terminologică de *metatext* (meta = „dincolo de”) pentru a face trimitere la planul comentariilor marginale, situate spațial „dincolo de” textul propriu-zis al Scripturii, sub forma notelor de subsol; în consecință, prin *metatext*, înțelegem un enunț de gradul al doilea (care poate fi propoziție, frază sau text) avînd ca referință elemente ale enunțului (propoziție, frază sau text) de gradul întâi, pe care le explică, le traduce sau le comentează incident și care grafic este separat de enunțul de gradul întâi în mod similar cu notele de subsol;

- cu privire la *geneza* și la *funcția* trimiterilor scripturistice, am arătat că acestea trimit la *principiul analogiei Scripturii*, care este în strînsă legătură cu *aspectul clarității* actului de emiterere-receptare a mesajului sacru. Principiul analogiei, care recomandă Biblia ca propriul ei interpret, este ilustrat pe paginile Sfintelor Scripturi a) ca practică generalizată de raportare la textul sacru (practică ce aparține tuturor scriitorilor Bibliei și Bisericii primare), b) ca expectanță exegetică (ce vizează pe interlocutorul-cititor specializat și nespecializat deopotrivă, din orice timp și din orice loc) și c) ca formulare explicită într-un text vechi-testamentar. Față de această metodă de interpretare a Scripturii, bazată pe analogia versetelor din canonul biblic, metatextul aparatului critic, atașat secole mai tîrziu textului sacru, nu propune o inovație metodologică în privința interpretării, ci se relevă numai ca o recunoaștere a practicii exegetice existente din totdeauna, și care are rolul de a facilita înțelegerea prin cercetare individuală a textului biblic.

BIBLIOGRAFIE

- Biblia, 2005. *Biblia sau Sfînta Scriptură a Vechiului și Noului Testament cu Trimiteri*, Societatea Biblică Interconfesională din România; trad. Dumitru Cornilescu – București: Editura Societății Biblice Interconfesionale din România.
- Hjelmslev, Louis (1953[1943]). *Prolegomena to a Theory of Language*. Baltimore: Indiana University Publications in Anthropology and Linguistics (IJAL Memoir, 7) (2nd OD (slightly rev.): Madison: University of Wisconsin Press, 1961. Dt.: Hjelmslev 1974.

Timofte, Monica, 2005. *Actualitatea sintaxei românești «clasice moderne»*, Iași, Casa Editorială Demiurg.

Timofte, Monica, 2016. *Stereotipia comentariului incident de conformitate în stilul biblic-religios. Conținut, geneză, funcții*, în „MERIDIAN CRITIC – Annals „Ștefan cel Mare” University of Suceava. Philology Series. No. 1/2016 (volume 26), Editura Universității „Ștefan cel Mare” din Suceava, p. 99-110.

Timofte, Monica, 2015. *Textul ca unitate pragmatico-sintactică*, în „Discurs critic și variație lingvistică. De la frază la text: lingvistică și literatură” (volum coordonat de Rodica Nagy, Mircea A. Diaconu, Alina Nacu), Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, p. 385-392.

Resurse web:

<http://www.realbiblestudy.com/?p=91>